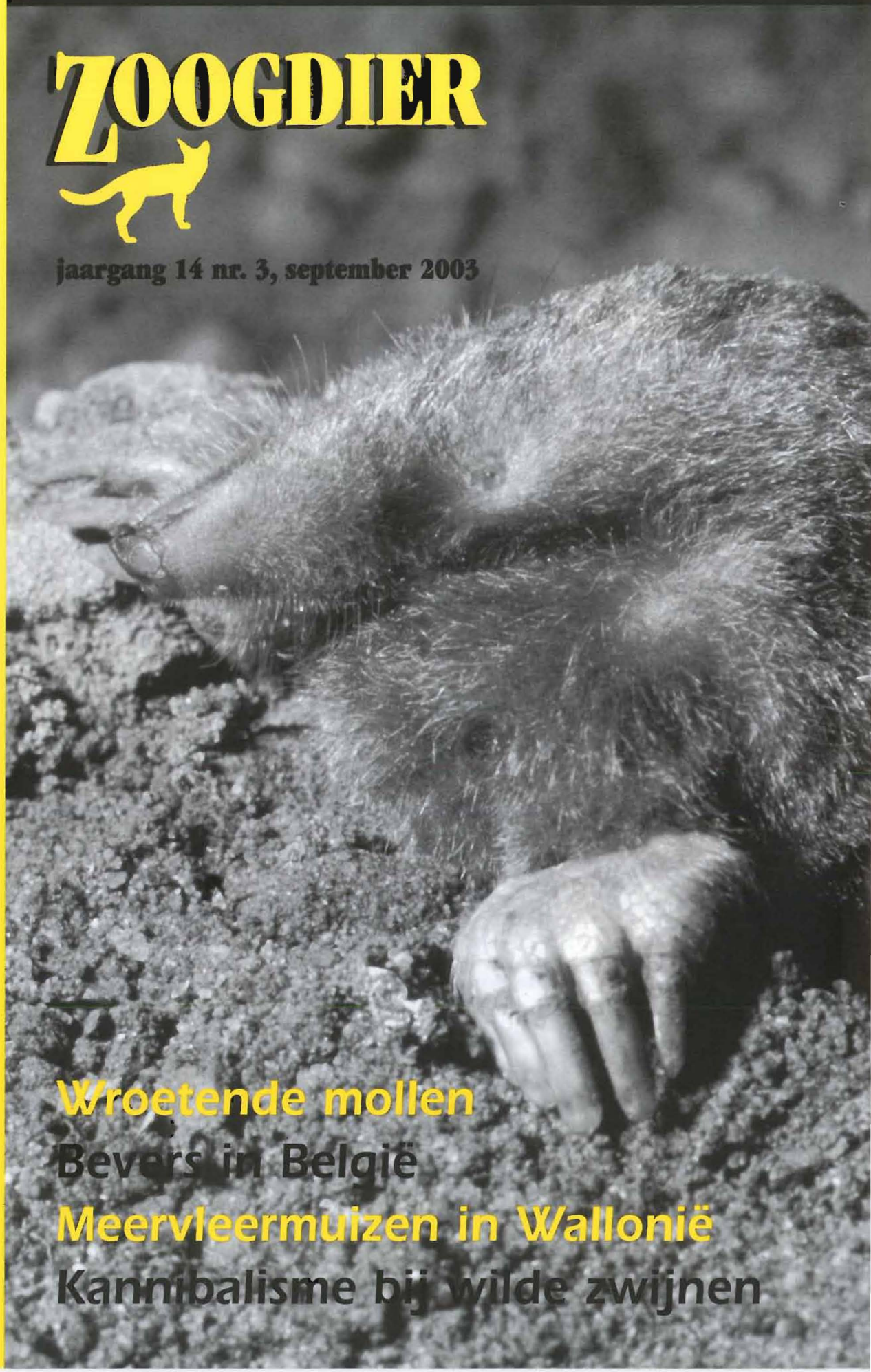
tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

ZOOGDIER

jaargang 14 nr. 3, september 2003

Wroetende mollen

Bevers in België

Meervleermuizen in Wallonië

Kannibalisme bij wilde zwijnen

ISSN 0925-1006
Zoogdier is een populair-wetenschappelijk kwartaalblad van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming in de Benelux.

Adres:
VZZ, Oude Kraan 8,
6811 LJ Arnhem.
Telefoon: 026-3705318
E-mail:
redactie.zoogdier@vzz.nl
Internet: www.vzz.nl

Losse nummers
Losse nummers kosten € 5,77, inclusief porto. Bestellen via bovenstaand adres, met vermelding van jaargang en nummer.

Lidmaatschap VZZ
Lidmaatschap met alleen Zoogdier € 15 per jaar.
Lidmaatschap met tijdschriften Lutra en Zoogdier € 25 per jaar.
Overmaken op postbank 203737 of voor België op rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap.
Meer informatie over de VZZ vindt u op internet: www.vzz.nl

Opzeggen
Uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december, aan de VZZ (zie bovenstaand adres)

Sluitingsdatum
Nummer 4: 1 oktober 2003

Redactie
Marius den Boer (hoofddredactie), Wim Bongers, Maurice La Haye, Alice Pillot, Meta Rijks, Bob Vandendriessche, Sven Verkem

Vormgeving
Walter Lentjes

Medewerkers
Reinier Akkermans, Dirk Criel, Dick Klees, Rollin Verlinde

Layout
Dick Bekker, Detail

Druk
HPC, Arnhem

ZOOGDIER jaargang 14 (3) september 2003

Inhoud

Omslag
De woelende mol
Foto: Dick Klees

Mollen
Een halve eeuw woeten 3
Jaap Haeck

Bevers in België 9
Jorn Van Den Bogaert

Meervleermuizen in Wallonië: ook in de zomer? 15
Bob Vandendriessche

Hoeveel hazen zitten er op een hectare? 18
Jan Buys

Interview met Bob Vandendriessche 22
Meta Rijks

Rubrieken

Waarnemingen 25
Binding tussen moeder en jong bij dwergvleermuizen
Eerste waarneming zadelrob in België
Kannibalisme bij wilde zwijnen
Das en bronst
Het gedrag van hondsdolle vleermuizen

Hyperlink 28
Paarlen voor de zwijnen, Geflitst, Gereedschapskist voor bruggenbouwers, Bruggen bouwen

Boekbesprekingen 30
De Oeros - Het spoor terug
Der Waschbär
Hamstersymposia
Darwin, leven voor een idee, de evolutietheorie

Verenigingsnieuws 32
Hoe een desman zich liet vangen en weer ontsnapte
In memoriam Fons Smulders
Eikelmuisweekeind 2003

Agenda 38

Uit het bestuur 39

Adressen 39

MOLLEN EEN HALVE EEUW WROETEN

Jaap Haeck

De Engelsen zijn goed in het maken en uitgeven van boeken over zoogdieren (als het even kan in een serie). Zo verschenen er over de mol (*Talpa europaea*) maar liefst drie boeken: in 1960 '*The Life of the Mole* (*Talpa europaea* L.)' (Godfrey & Crowcroft (G&C)), in 1971 'The Mole' (Mellanby (KM)) (in de New Naturalist serie) en in 1990 '*The Natural History of Moles*' (Gorman & Stone (G&S)) (in Christopher Helm Mammal Series). Daar ik me in de jaren zestig uitvoerig met de mol had bezig gehouden (Haeck, 1969), is het te begrijpen dat ik wel benieuwd was wat er voor nieuws in dit laatste boek te vinden zou zijn.

Kort na het droogvallen van oostelijk Flevoland in 1957 begon ik met een beschrijving van de kolonisatie van de mol in het 'nieuwe land': de Noordoostpolder was toen nog lang niet geheel door de mol bevolkt. Die kolonisatie ging als volgt: eerst op de dijken, met een uitbreiding van twee tot drie kilometer per jaar; daarna via de bermen van kanalen, sloten en wegen de polder in, waarbij geleidelijk het tussenliggende gebied werd opgevuld. Om dit patroon te verklaren was het nodig meer te weten te komen over verschillende facetten van de levenswijze van de mol; met name over het territoriumgedrag en de wijze waarop het voedsel verkregen wordt. En dus verscheen het boek van Godfrey & Crowcroft voor mij precies op tijd. Het boek van Mellanby verscheen eigenlijk ook precies op tijd, omdat het mijn resultaten nog kon meenemen. Een aardige opmerking van Mellanby is, dat de mol oorspronkelijk in loofbos thuis hoort en met groot succes door de mens gemaakte graslanden heeft veroverd. Mellanby was dan ook directeur van Monk's Wood Experimental Station (vergelijkbaar met Alterra in Nederland) en hij deed zijn mollenonderzoek als liefhebberij in het eeuwenoude bosreservaat Monk's Wood. En het aardige van het boek van Gorman & Stone is, dat er veel informatie in staat over andere mollensoorten en desmans, en dat ze mijn 'boekje' zo grondig hebben gelezen.

Levenscyclus

Eerst in het kort de levenscyclus van de mol: na de paring in maart worden, na (ongeveer) vier weken, (ongeveer) vier jongen geboren, die (alweer ongeveer) vier weken worden gezoogd in het nest, en in juni, waarschijnlijk gedwongen, het gangenstelsel van de moeder verlaten op zoek naar een eigen (eventueel nieuw gemaakt) gangenstelsel, waarin voldoende voedsel (zo'n vijftig gram regenwormen per dag) te vinden is.

Leeftijdsbepaling

Wat leverde nu het boek van Gorman & Stone aan nieuws? Om te beginnen twee nieuwe technieken, één voor de leeftijdsbepaling en één voor de plaatsbepaling van mollen. Eind jaren zestig werd door Russen een methode ontwikkeld voor de leeftijdsbepaling van zoogdieren op grond van groeiringen in tanden en botten. Deze histologische methode werd bij de mol toegepast door de Deense onderzoekers Lodal & Grue (1985). Het voordeel is, dat voor elk individu het aantal groeiringen in het tandcement is vast te stellen (zoals foto 1 uit G&S laat zien). Bij de oude methode, die gebaseerd is op de slijtage van het gebit, is dat (behalve bij heel jonge dieren) niet

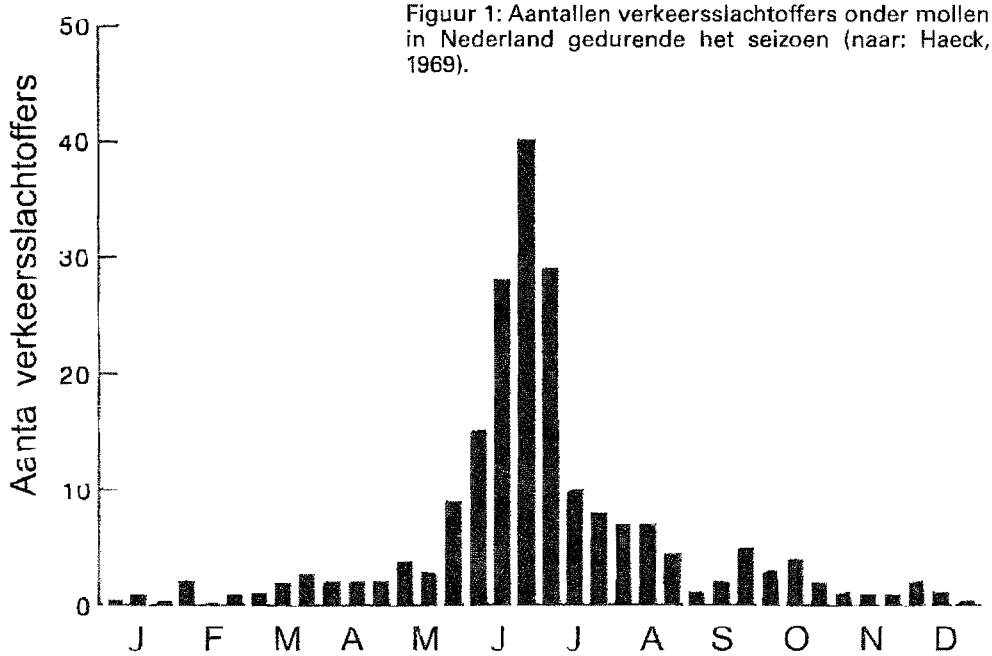

Foto 1: Dwarsdoorsnede van de snijtand van een mol. De groeiringen geven aan, dat de mol in zijn vijfde levensjaar was. *Foto: Martyn L. Gorman*

mogelijk door de grote variatie in slijtage door verschillen in bodem en voedsel. Hoewel de Tsjech Grülich (1967) beweert zes leeftijdsklassen te kunnen onderscheiden, houden andere onderzoekers het op drie (jongen, 1 à 2 jaar, 3 jaar en ouder met een maximum van 5; KM, G&S). Lodal & Grue kwamen tot een maximum van 7 jaar en vonden in een populatie uit zuidwest-Jutland in september/oktober 1975 de volgende leeftijdsverdeling (uit: G&S):

Leeftijd	*Lodal & Grue*	*Godfrey & Crowcroft*
0-1	*70*	*67*
1-2	*20*	*22*
2-3	*11*	*7*
3-4	*4*	*3*
4-5	*1*	*1*
5-6	*3*	*0*
Totaal	*109*	*100*

Deze verdeling stemt wonderbaarlijk overeen met de theoretische verdeling voor een stabiele populatie vermeld in G&C, die uitgaat van vier jongen plus twee ouders en een jaarlijkse sterfte van 2/3. Het hoge aantal jongen in het monster uit Jutland zou dus betekenen dat deze populatie in het voorafgaande voorjaar niet 'verzadigd' was. Overigens voldeed de gebitsslijtage-methode voldoende voor het bepalen van de leeftijd van mollen die in de loop van het jaar omkomen door het verkeer of door predatoren als buizerd, bosuil, hond en kat.
Dat er veel slachtoffers in het verkeer vallen in juni en juli, de periode dat de jongen een eigen territorium zoeken, laat de figuur zien, die G&S uit mijn proefschrift overnamen. De figuur is het resultaat van een oproep in (onder andere) het radioprogramma 'Weer of geen weer' om op de weg of elders dood gevonden mollen op te sturen: een top tussen half juni en half juli, gevormd door uit het territorium van de moeder verdreven jongen (figuur 1).

Figuur 1: Aantallen verkeersslachtoffers onder mollen in Nederland gedurende het seizoen (naar: Haeck, 1969).

Dat de jongen verdreven worden door de moeder en al vechtend hun eigen plaats moeten veroveren werd ook aannemelijk gemaakt door (niet gepubliceerde) waarnemingen van de Pool Skoczen: bij mijn bezoek aan Krakow toonde hij mij de littekens van gevechten: aan de binnenkant van geprepareerde huidjes van jonge dieren in de zomer waren duidelijk de afdrukken van het gebit te zien, snijtanden en kiezen keurig op een rij.

Plaatsbepaling

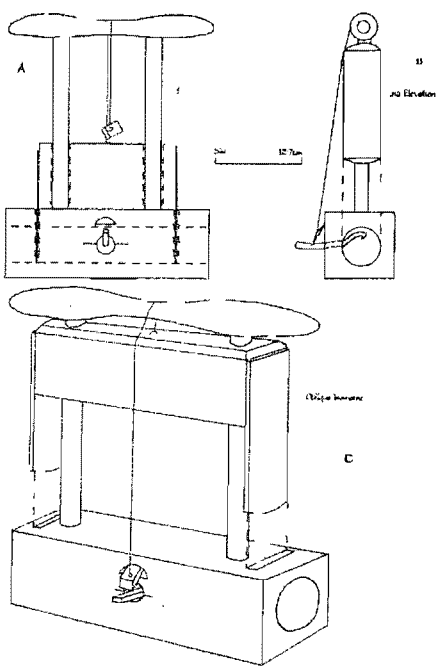
De tweede nieuwe techniek is telemetrie. Voor de bepaling van de territoriumgrootte en de ondergrondse activiteiten van de mol volgde Godfrey (1955) met een Geigerteller dieren, die met een radioactieve ring gemerkt waren. Deze methode werd ook door mij toegepast. G&S konden gebruik maken van een modernere methode: kleine zendertjes (minder dan 1,5 gram wegend) geplakt aan de staart, geven een aantal malen per seconde een radiosignaal tot de batterijen na een paar weken op zijn. Als je de beschrijving van de experimenten van G&S leest, zie je dat deze methode zonder meer superieur is: een groot voordeel is, dat elke zender een eigen frequentie heeft, waardoor verschillende mollen tegelijk in hetzelfde terrein gevolgd kunnen worden. Bovendien kan het radiosignaal van veel grotere afstand worden opgevangen dan het radioactieve signaal en worden gelokaliseerd tot op ¼ m, waardoor bijvoorbeeld bij het begin van een waarneming minder tijd verloren gaat en het gevolgde dier ook beter onder controle blijft.

Vangen

Voor beide methoden moeten de dieren natuurlijk eerst levend gevangen. De pionier Gilian Godfrey (1955) ving haar (wroetende) mollen met een schop in ondiepe gangen. Daarvoor moet je voldoende ondiepe gangen (mollenritten) in je terrein hebben, maar ook veel geduld (en geluk). Voor het vangen en terugvangen van (zo mogelijk) alle dieren van een bepaald terrein is echter een levend-val noodzakelijk. Die kwam ik in 1960 op 't spoor in het noorden van Friesland: vlakbij Dokkum gebruikte een oude boer nog een 'pompval' (foto 2), een houten koker met een palletje in het midden en valdeurtjes aan de uiteinden. Met stukjes blik werd de val nog in vorm gehouden (zoals je in de goede oude tijd bij klompen zag). Iets later kwam ik deze vallen (maar dan gaaf) ook tegen in Gaasterland en een firma in Leeuwarden kon mij honderd pompvallen leveren. In zowel het boek van Mellanby als van Gorman & Stone staat een tekening van deze 'Dutch or Friesian tunneltrap' (figuur 2). Het plaatsen van de vallen in een recht stuk gang is een secuur en tijdrovend werk en daarna moeten ze om de vier uur worden geïnspecteerd.

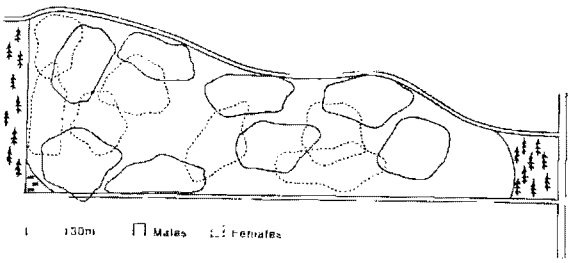

Foto 2: Dr K. Mellanby met 'pompval' (let op de outfit, die in de jaren zestig voor ecologen gebruikelijk was!) (Mellanby, 1971).

Figuur 2: Pompval (Mellanby, 1971).

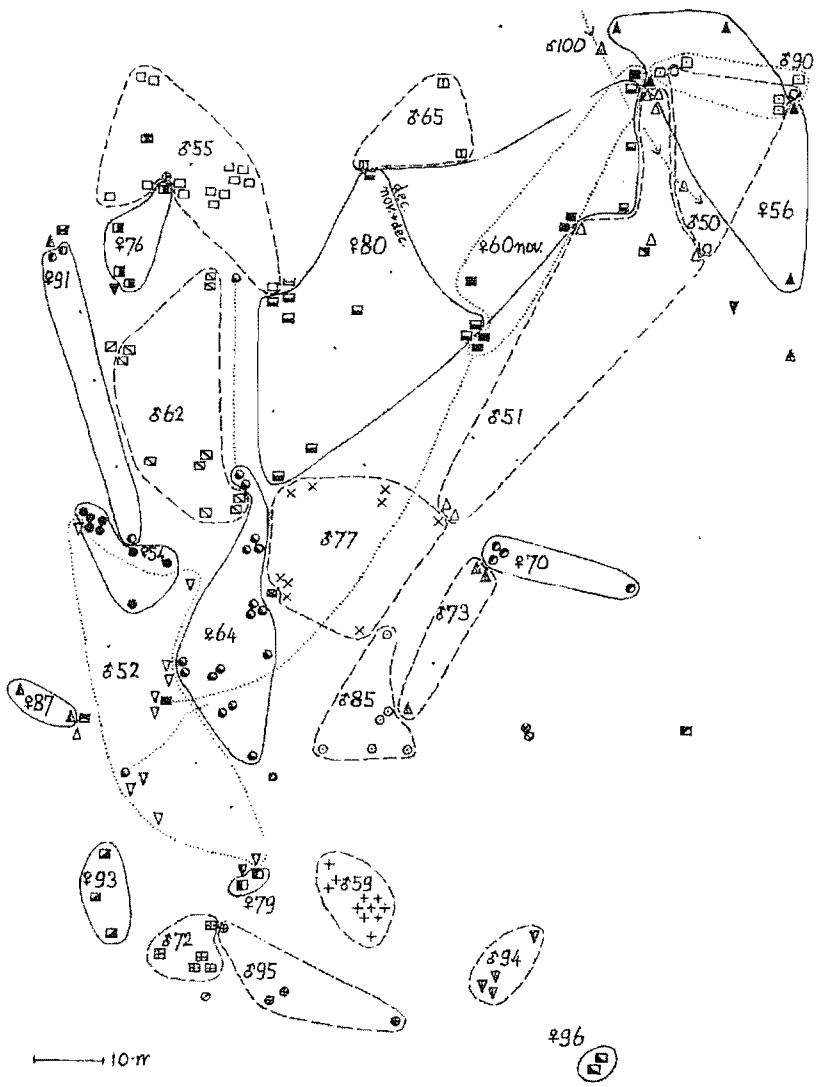
Figuur 3: Ruimtelijke verdeling van territoria van 'gezenderde' mannetjes- en wijfjesmollen in een bepaald gebied (Gorman & Stone, 1990).
Onondoorbroken lijnen zijn de territoria van de mannetjes en de gestippelde die van de vrouwtjes.

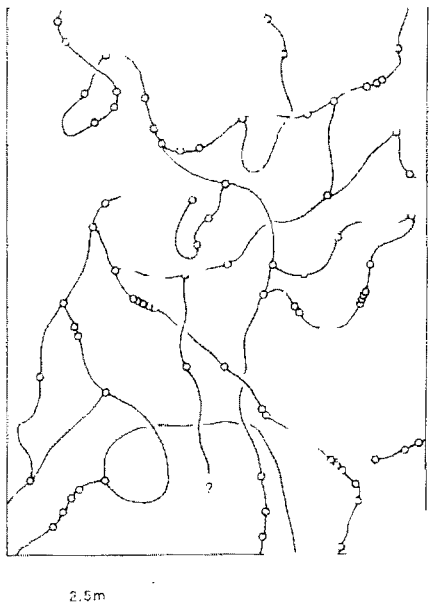

Figuur 4: De vangsten van 15 mannetjes en 12 vrouwtjes in een weiland. Elk individu wordt aangegeven met een eigen symbooltje. Voor de duidelijkheid zijn de symbooltjes van één individu door een lijn omgeven, die dus niet het territorium aangeeft. Daarnaast werden nog 16 mollen éénmaal gevangen, vooral aan de rand van het gebied. Een kleine punt duidt op een val, waarin niets werd gevangen (Haeck, 1969).

Territoriumgedrag

De resultaten van de verschillende methoden (vangen en terugvangen, volgen van radioactief geringde mollen en telemetrie) stemmen goed overeen: buiten de paartijd bezitten mannetjes en vrouwtjes een eigen deel van het gangenstelsel; in de paartijd doorkruisen de mannetjes een veel groter gebied. De omvang van het territorium verschilt echter per terrein, samenhangend met de hoeveelheid bodemfauna. G&S geven een plaatje van de territoria van acht mannetjes en zeven vrouwtjes in een bepaald terrein, die slechts weinig overlap vertonen (figuur 3). Hetzelfde beeld als ik kreeg met vangen en terugvangen; overlap blijkt uit het vangen van meerdere mollen in één val (figuur 4). Zowel G&S als ik constateerden dat een, door de dood van de eigenaar, vrijgekomen deel van het gangenstelsel door buren binnen een dag werd bezocht en verdeeld. Ellenbroek (2003) beschrijft hetzelfde voor spitsmuizen. Buren houden

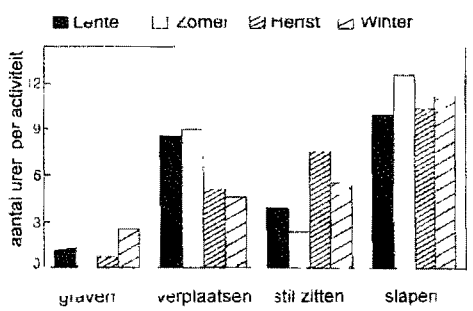

elkaar dus in de gaten en G&S konden door een aantal experimenten aannemelijk maken hoe dat in z'n werk gaat.
In een eerste experiment lieten G&S zien hoe een mol geurmerken (in urine) aanbrengt in het gangenstelsel: van een mol, die van een zender was voorzien, werd eerst de range bepaald; daarna werd het dier teruggevangen en ingespoten met een kleine hoeveelheid P32, een radioactief isotoop, dat via de urine geleidelijk weer wordt uitgescheiden. De aldus behandelde mol werd weer in z'n gangenstelsel losgelaten en na 48 uur gevangen en gedood. Daarna werd (een deel van) het gangenstelsel zorgvuldig blootgelegd en gecontroleerd op uitgescheiden radioactief materiaal (figuur 5): het is duidelijk dat urine door het gehele gangenstelsel werd gedeponeerd, maar speciaal op 'vertakkingsplaatsen'. In een tweede experiment lieten G&S zien dat mollen reageren op de geursignalen: pompvallen, die 'besmet' zijn door de eerdere aanwezigheid van een mol, hadden een kleinere vangkans dan 'schone' vallen (respectievelijk 11 en 28 vangsten). In een derde experiment konden G&S aantonen dat mollen met een zender worden afgeschrikt door propjes watten met secreet van de 'preputial' klier (een secreet dat normaal in de urine terecht komt).

Figuur 5: Blootgelegd gangenstelsel van een mol. De cirkels geven aan waar de mol geurmerken met urine had aangebracht (Gorman & Stone, 1990).

Activiteit
Het ligt voor de hand dat het bezit van een eigen gangenstelsel voor een mol een zekere garantie geeft op een regelmatige hoeveelheid voedsel. G&S geven uitgebreide informatie over de verdeling van activiteits- en rustperioden van de door hen onderzochte Schotse mollen, waarbij opvalt dat deze perioden bij G&S veel meer gesynchroniseerd zijn dan bij de door Godfrey en mij gevolgde, radioactief-geringde dieren. Volgens G&S komt dit verschil doordat zij een groep buurmollen volgden, terwijl dat bij Godfrey en mij niet het geval was. Over het percentage rust zijn we het echter wèl eens: dat ligt bij ongeveer vijftig procent van de tijd, ruwweg vier uur op en vier uur af. Voor de verschillende 'bezigheden' tijdens een activiteitsperiode geven G&S geen gegevens over hun eigen Schotse mollen, maar zij laten een figuur zien, die gebaseerd is op mijn gegevens over radioactief-geringde dieren (figuur 6). Hierbij combineerden G&S mijn categorie 'lopen' en 'scharrelen' (oftewel verplaatsingen over grotere of kleine afstand) tot 'verplaatsen'. Hieruit blijkt dat bij een eenmaal gevormd gangenstelsel in permanent weiland met een behoorlijke hoeveelheid bodemfauna, maar heel weinig wordt gegraven (in akkers of schraal grasland liggen de zaken anders). Alleen bij overstroming of als door droogte of vorst de grond rond de gangen hard wordt en de regenwormen, het stapelvoedsel, zich inkapselen of terugtrekken in diepere lagen, moeten de mollen nieuwe gangen maken of oude uitdiepen. Wat de mol ondergronds precies uitspookt is vaak moeilijk te zeggen. Soms scharrelt hij wat heen en weer, of zit een tijd stil zonder dat je kunt zeggen of hij voedsel vindt.

Figuur 6: Verdeling van tijd besteed aan graven, lopen, stilzitten en slapen in verschillende seizoenen (naar Gorman & Stone, 1990).

G&S geven berekeningen over de energiekosten van het graven van diepe gangen, van het maken van ritten en van lopen. Hieruit blijkt dat een mol heel economisch met z'n energie omgaat: zo min mogelijk graven, en wanneer het dan toch moet, de molshopen op optimale afstand deponeren. Dat komt goed overeen met mijn ervaringen in de Noordoostpolder: de mollen kiezen de weg van de minste weerstand en bevolkten, bij de geleidelijke kolonisatie van weilanden in de polder, eerst de slootranden, waar de grond losser is, daarna de smalle stroken onder de perceelscheidingen en daarna het overige terrein, waar de bodem vaster is. Ook zie je vaak hoe, langs een fietspad of zo, een mol een tientallen meters lange rit heeft gemaakt: kennelijk een manier om nieuw terrein te bereiken.

Voedsel

Is er eenmaal een gangenstelsel gevormd dan zal een mol daar de dagelijks benodigde hoeveelheid voedsel, zo'n 50 à 60 gram, moeten vinden. Maar het valt niet mee aan te tonen dat er voldoende voedsel in zo'n gangenstelsel terecht komt. G&S geven tenminste geen recentere gegevens dan mijn pogingen: in ingegraven blikjes in de bodem van de gang komen allerlei slakken, duizendpoten, emelten en andere insectenlarven terecht en ook wel regenwormen. Maar in het laboratorium zag ik hoe wormen zich vaak terugtrokken bij de rand van het blikje. Deze methode laat dus alleen zien dat er prooidieren van de mol de gang in kruipen. Een tweede poging was het regelmatig inspecteren van mollenritten waarvan het 'grasdak' was vervangen door plankjes.

Bij twaalf inspecties per etmaal van totaal zeventig meter gang, werden in vier etmalen 115 wormen gevangen (met een top in de nachtelijke uren). Dat lijkt aardig wat, maar dit zou voor een mol die 1200 meter gang per dag afloopt, toch slechts tien gram voedsel opleveren. Maar het bleek ook dat wormen tussen inspecties kunnen komen en verdwijnen. Het duurde gemiddeld 20 à 30 minuten voordat wormen van de meest algemene soort, *Lumbricus rubellus*, die geplaatst waren in een kunstmatige mollengang, waren ingegraven. Voor de zeldzamer maar veel grotere soort *Lumbricus terrestris* duurde het gemiddeld 54 minuten. Met een beetje redeneren komen we misschien toch wel op uit op 50 gram.

Vervolg

Misschien is naar het voedsel na 1990 ook nog wel onderzoek gedaan. Anders kan een lezer van dit stukje nog eens z'n best doen. Datzelfde geldt trouwens ook voor het onderzoek met 'gezenderde' mollen: over het gedrag tijdens de paartijd, in het nest en tijdens de dispersie van de jongen, is nog veel niet bekend. Ook moet een 'humane' methode om mollen te bestrijden nog ontdekt worden!

Literatuur

Ellenbroek, F., 2003. Muizen die geen muizen zijn. Zoogdier 14(2): 7-10.

Godfrey, G.K., 1955. A field study of the activity of the mole (*Talpa europaea* L.). Ecology, 38: 678-685.

Godfrey, G.K. & P. Crowcroft., 1960. The life of the mole (*Talpa europaea* Linnaeus). Museum press, London.

Gorman, M.L. & R.D. Stone, 1990. The Natural History of Moles. Christopher Helm, London.

Grülich, I., 1967. Zur Methodik der Alterbestimmung des Maulwurfs. *Talpa europaea* L., in der Periode seiner selbständigen Lebensweise. Zool. Listy, 16: 41-59.

Haeck, J. 1969. Colonisation of the mole (*Talpa europaea* L.) in the IJsselmeerpolders. Neth. J. Zool., 19 (2): 145-248.

Lodal, J. & H. Grue, 1985. Age determination and age distribution in populations of moles (*Talpa europaea*) in Denmark. Acta Zool. Fennica, 173: 279-281.

Mellanby, K., 1971. The Mole. Collins, London.

Jaap Haeck
Schonenbergsingel 28
6881 NR Velp

BEVERS IN BELGIË

Jorn Van Den Bogaert

De laatste jaren zijn de bevers (*Castor fiber*) in België sterk in aantal toegenomen. Dit artikel gaat dieper in op geschiedenis, verspreiding, huidige aantalsontwikkelngen en andere wetenswaardigheden.

De Europese bever verdween uit onze contreien in 1848, wat Vlaanderen betreft, en in 1890, wat Wallonië betreft. Oorzaak was de overbejaging voor zijn vlees en pels. Niettemin is in zijn oorspronkelijk verspreidingsgebied een belangrijk deel van zijn biotoop bewaard gebleven.

Op 11 juli 1990 werd weer de eerste bever in België waargenomen in de Roer, in Oost-België. Dit dier was afkomstig van de Duitse Eifel waar, tussen 1981 en 1989, een herintroductieproject liep, waarbij twaalf bevers van Poolse en Russische afkomst werden uitgezet. In 1997 vestigde zich één familie in de buurt van de Hoge Venen in Sourbrodt.
In 1998 begon een herintroductieproject, waarbij ruim honderd bevers in verschillende, optimale Waalse rivieren en beken werden uitgezet. Deze gebieden werden na een onderzoek geselecteerd. De introducties gebeurden voornamelijk in de Ourthe (Houffalize en Durbuy), alsook in de Houille, Viroin en de Semois en in Waals-Brabant in de Laan (kaart). Dit project was een initiatief van de Waalse milieuorganisatie Rangers en liep tot 2000.
Al de bevers waren afkomstig uit Duitsland; de eerste vier bevers van de Elbepopulatie, de andere 97 bevers waren gevangen in Beieren, waar de populatie reeds uitgegroeid is tot bijna zesduizend bevers! Aangezien de meeste optimale biotopen daar reeds bezet zijn, gebeurt het regelmatig dat bevers in ongunstigere gebieden, zoals landbouwzones, opduiken. Wanneer de eventuele conflicten niet opgelost kunnen worden met grondruil, compensaties voor schade, of technische maatregelen (zoals het aanbrengen van drainagepijpen in beverdammen, bomen omrasteren of deze behandelen met een beverafwerend middel), worden deze dieren weggevangen en verplaatst naar andere landen voor herintroductieprojecten. De laatste jaren werden deze dieren onder andere uitge-

voerd naar Kroatië, Roemenië, Hongarije en recent ook naar Spanje en Vlaanderen (zie verder in dit artikel). De populatie in Beieren bestaat uit bevers, die afkomstig zijn uit Zweden, Polen, Rusland en Frankrijk, terwijl de Elbebevers nog van de zuivere restpopulatie zijn.
Regelmatig wordt er beweerd dat er in België bevers van de verkeerde ondersoort zijn uitgezet. Door de achteruitgang van de beverpopulatie ontstonden in de twintigste eeuw van elkaar geïsoleerde restpopulaties, die men als ondersoorten is gaan beschouwen. Het betreft o.a. de Rhônebever (*Castor fiber galliae*), de Elbebever (*Castor fiber albicus*), Voronezhbever (*Castor fiber osteuropeus*), etc. Terwijl bijvoorbeeld deze laatste twee 'ondersoorten' in een recent verleden nog met elkaar in verbinding stonden. Er is echter geen wetenschappelijke consensus over de juiste status van deze 'ondersoorten'.
Bij Nederlandse herintroductieprojecten zijn in het verleden alleen Elbebevers gebruikt. Bij de uitzetting in de Duitse Eifel werden Poolse bevers gebruikt (die oorspronkelijk weer van Russische afkomst zijn) en daarvan zijn er dieren tot in Nederland en België getrokken. Op deze manier zijn genetische vermengingen reeds onvermijdbaar.

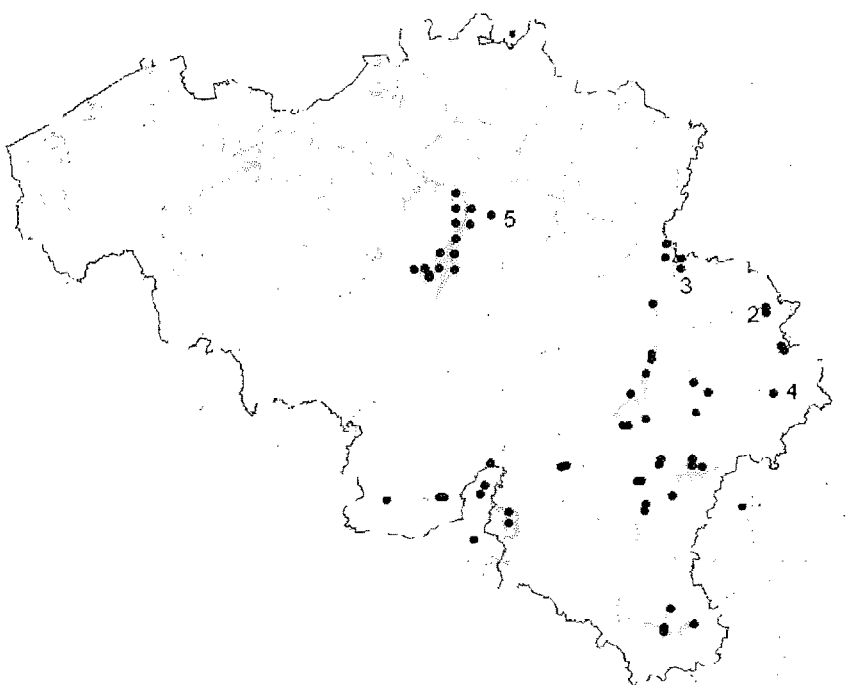
Huidige toestand
In Wallonië leven bevers voornamelijk in bergriviertjes en hun zijbeken. De snelstromende hoofdrivieren worden voornamelijk gebruikt voor migratie, terwijl de bevers zich overwegend vestigen in de rustigere zijriviertjes omgeven door bossen of wilgenstruwelen. Verder vestigen ze zich ook regelmatig in stilstaande wateren, zoals vijvers en grotere waterpartijen die met deze rivieren in verbinding staan.
Ze bouwen regelmatig takkenburchten (hutten), die soms enorme afmetingen kunnen aannemen. Er zijn in Wallonië voorbeelden bekend van burchten tot zeven meter lang en drie-en-een-halve meter hoog! De burchten worden meestal op de oever gebouwd, bij rivieren met zachte hellingen of bij vijvers. In Vlaanderen wordt meestal gebruik gemaakt van oeverholen, die ze oprichten in steile, lemige oevers. In enkele vijvers werden al kleine burchten gebouwd.
In tegenstelling tot in Nederland bouwen de bevers in Wallonië regelmatig dammen. In Vlaanderen moeten we dit voorlopig nog niet verwachten. Wanneer de populatie op termijn groeit, zal de bouw van dammen in hooguit enkele ondiepere zijbeken of leigrachten te verwachten zijn.
In veel Waalse riviertjes is de waterstand te laag, zodat de bevers deze verhogen door het opwerpen van dammen. Er zijn enkele Waalse dammen van dertig meter bekend, en zelfs één dam van honderd

In tegenstelling tot in Nederland bouwen de bevers in Wallonië regelmatig dammen.
Foto: Jorn Van Den Bogaert

meter lang en twee meter breed op slechts enkele honderden meters van de Belgisch-Duitse grens! Hierdoor ontstaat er een typische plantengroei met zeldzame soorten. Door de opstuwing ontstaan kleine stilstaande bevermeertjes, die op hun beurt weer paaiplaatsen vormen voor amfibieën en vissen. De bomen die onder water komen te staan sterven af en vormen een geschikt biotoop voor insecten en spechten. In de onmiddellijke omgeving van enkele Waalse beverdammen zien we regelmatig soorten, zoals ijsvogel, grote gele kwikstaart, waterspreeuw, zwarte ooievaar en rivierdonderpad. Ook vele zoogdieren, zoals everzwijn, ree en edelhert, vinden er hun zoel- en foerageerplaatsen. Kortom, bevers leveren een enorme, onmisbare bijdrage aan het natuurbehoud in België!
De jaren, volgend op dit herintroductieproject, doken her en der in Wallonië en omliggende gebieden bevers op. Het gaat hier zowel om de uitgezette dieren, als om hun nakomelingen. Enkele opmerkelijke verplaatsingen worden hier besproken (nummers verwijzen naar de kaart) :
Begin 2000 dook een bever op in Luxemburg (1) op ongeveer 35 kilometer van de dichtstbijzijnde introductieplaats (Wibrin). Het dier kwam hier terecht via de Ourthe en de Clerve.
Begin 2002 werden verse vraatsporen vastgesteld aan het Stuwmeer van Eupen (2), deze bevers zijn afkomstig uit de Eifelpopulatie.
Sinds november 2002 werden beversporen gevonden langs de Berwijn (3), een riviertje in de Voerstreek. Spectaculair is, dat deze bever het gekanaliseerde Maastraject van Luik tot Lixhe heeft overbrugd en hoogstwaarschijnlijk de vistrap aan de stuwdam van Lixhe gepasseerd is. De dichtstbijzijnde herintroductie gebeurde in Durbuy, een afstand van ruim 78 kilometer van de Voerstreek!
Begin 2003 werden ook beversporen gevonden te Ligneuville (4) langs de Amblève. Dit dier is waarschijnlijk afkomstig van nakomelingen van bevers die in Hotton (Durbuy) zijn uitgezet, een afstand van een kleine zestig kilometer. Leuk is, dat deze bever de watervallen van Coo omzeild heeft.
Tenslotte werd half juni 2003 een bever geschoten te Lubbeek (5), een afstand van ruim dertig kilometer van Oud-Heverlee, de dichtstbijzijnde uitzetlocatie. Dit dier doorkruiste het centrum van Leuven.
Sinds de introductie werd een aantal dode bevers gevonden, waarvan er acht zijn omgekomen in het verkeer (enkele kort na de herintroductie in Waals-Brabant). Eén bever werd doodgebeten door een hond, en enkele dieren verdronken in een put, waar ze niet meer uit geraakten. Ook werd een bever dood gevonden in prikkeldraad dat door een riviertje

Huidige verspreiding van de bever in België. Grijze vlekken geven de introductieplaatsen aan. Cijfers verwijzen naar de tekst.

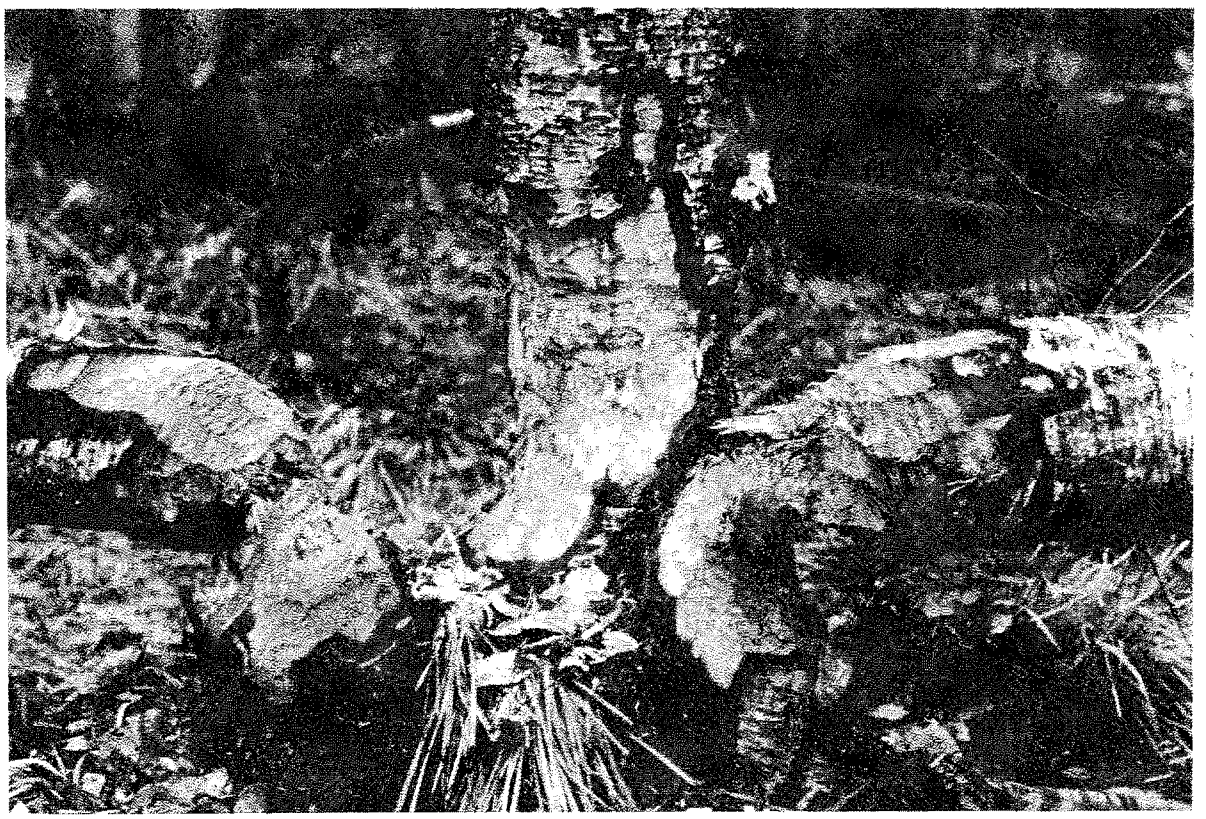
liep. Sporadisch worden er ook dode dieren gevonden in het water, waarvan de doodsoorzaak niet meer te achterhalen is. Omstreeks half juni 2003 werd een bever doodgeschoten in een rustige vijver met veel oeverhout in Lubbeek in Brabant. Dit is waarschijnlijk één van de bevers, waarvan tot langs de Demer sporen werden gevonden. Enkele kilometers verder mondt de Winge hier trouwens uit in de Demer. Deze bever heeft dus de volledige Winge stroomopwaarts gevolgd en is uiteindelijk in de vijvers terechtgekomen. De jager verkeerde in de mening dat het om een beverrat ging.

Bevers in Vlaams-Brabant

De eerste beverwaarneming in Vlaanderen dateert van 1 april 2000. Het betrof een zichtwaarneming in de Dijle te Heverlee. Dit dier was afkomstig van twaalf bevers die begin 2000 waren uitgezet in de rivieren de Argentine en de Laan te Waals-Brabant. Dit dier is dus gaan zwerven. Het was tot voor kort de noordelijkste waarneming in de provincie Brabant. De periode nadien waren er steeds meer zichtwaarnemingen of vondsten van knaagsporen in de vallei van de Laan en de Dijle, waar zich uiteindelijk enkele bevers vestigden. Volgens inventarisaties in 2002 zou het hier gaan om drie tot vijf bevers. Om de situatie te volgen werd door Afdeling Natuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap opdracht gegeven aan Freek Niewold van Alterra voor een 'Haalbaarheidsonderzoek naar de herkolonisatie van de bever in het bekken van Schelde en Dijle'. De conclusie van dit onderzoek was, dat er binnen het onderzoeksgebied voldoende leefgebieden aanwezig zijn voor een levensvatbare, samenhangende populatie van minstens veertig beverfamilies. Dit komt neer op ongeveer honderdzestig dieren. Aangezien de kansen op natuurlijke herkolonisatie klein zijn, werd de uitvoering van een herintroductie aanbevolen.

In het voorjaar 2003 ontstond er commotie binnen de Vlaamse natuursector. Er bleken bevers uitgezet te zijn door een aantal onbekende beverliefhebbers. Ik citeer hier enkele paragrafen uit een anonieme e-mail die ik zelf ontvangen heb naar aanleiding van deze herintroductie: "*Het risico dat de 'populatie' zou uitsterven leek ons reëel. Het was dus vijf voor twaalf en bijkomende maatregelen onder de vorm van een aantal bijzettingen drongen zich op korte termijn op. Aangezien de natuurbehoudsector in Vlaanderen herintroducties en restockings nog steeds niet als een volwaardig natuurbeschermings- en ontwikkelingsinstrument beschouwen (er wordt zelfs niet over gediscussieerd), hebben wij geoordeeld dat enkel een private actie de aanwezige bevers kon redden en zo het natuurbehoud een nieuwe impuls kon geven.*"

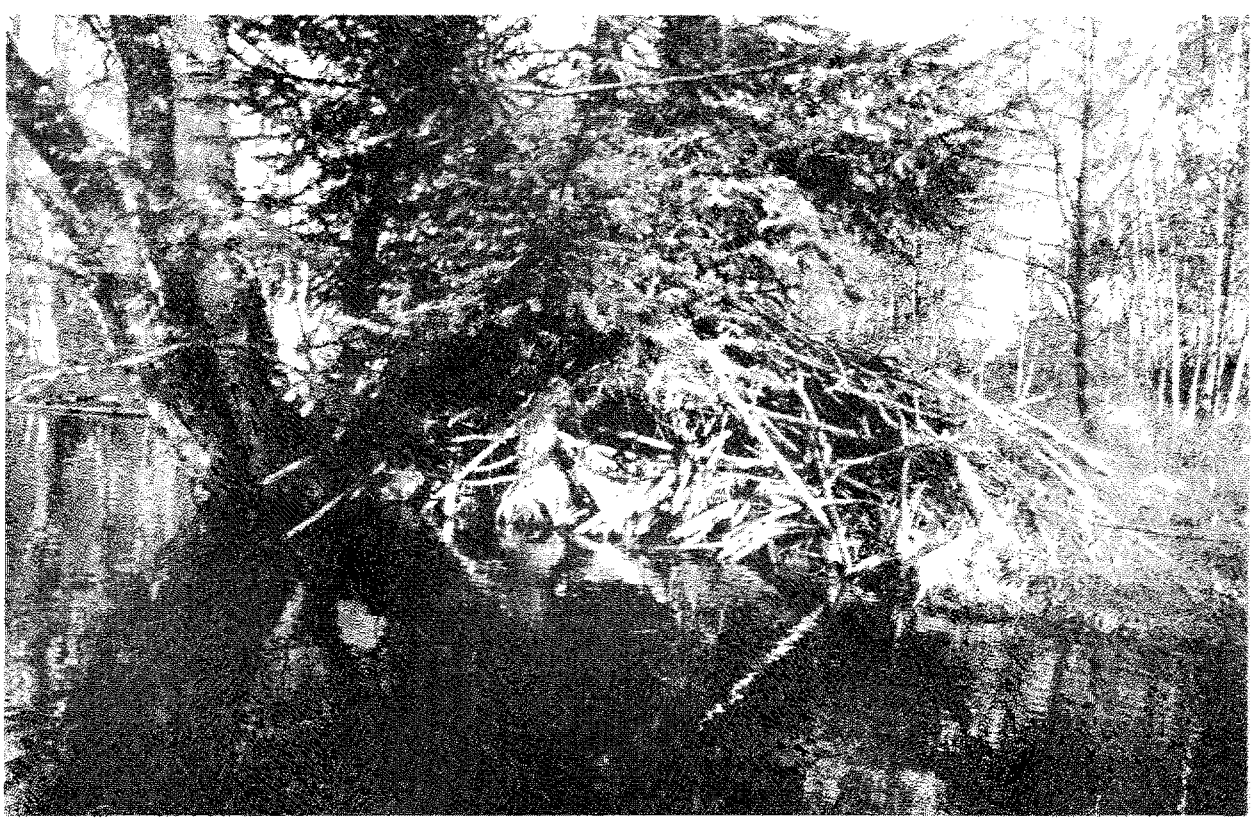
Steeds meer zichtwaarnemingen of vondsten van knaagsporen. *Foto: Jorn Van Den Bogaert*

"*Ten einde de bestaande populatie op korte termijn overlevingskansen te bieden werden er in de loop van 10 april 2003 twintig dieren verspreid over het Vlaamse deel van de Laan en de Dijle ten zuiden van Leuven uitgezet. De exacte uitzetlocaties werden gekozen na een grondige terreinevaluatie. Zwangere vrouwtjes of families werden in een artificiële kunstburcht uitgezet om stress tot een minimum te beperken en om migratie kort na de uitzetting te beperken.*"
"*De dieren zijn niet gezenderd om extra stress te voorkomen en het uitvalpercentage zo klein mogelijk te maken.*"
Dankzij dit particulier initiatief, dat blijkbaar grondig voorbereid werd, is de kans erg groot dat de Vlaamse beverpopulatie een vaste voet aan de grond krijgt en dat er op korte tijd reproductie zal plaatsvinden. Anderzijds valt het te betreuren dat deze actie door privé-personen georganiseerd werd en bijgevolg niet officieel verlopen is.
Tijdens recente inventarisaties in april/-mei 2003 werden verse sporen vastgesteld tot in het centrum van Leuven! Bij controle na Leuven werden sporen aangetroffen tot in Rotselaar, waar de Demer in de Dijle uitmondt. Minstens één migrerende bever heeft dus Leuven doorkruist en is op zoek gegaan naar een ander geschikt gebied. Deze waarneming heeft bewezen dat, zeker stroomafwaarts, Leuven geen migratieknelpunt vormt. Bij de recente inventarisaties in de Dijle en de Laan werden over het gehele traject ook veel geurmerken waargenomen, alsook enkele bevers.

Bevers in Limburg
In februari 2003 werden er knaagsporen gevonden langs de Berwijn, een riviertje in de Voerstreek. Dit dier zou reeds sinds eind november 2002 aanwezig zijn en komt hoogstwaarschijnlijk van de Waalse populatie. Er bevinden zich namelijk al bevers net ten zuiden van Luik en in 2000 werd er al een dood exemplaar gevonden in Hermalle-sous-Argenteau (tussen Luik en Visé) (zie Kurstjens & Jansen, 2002). Tijdens inventarisaties op de Berwijn werden sporen vastgesteld tot in het Waalse Berneau en Dalhem.
Verder is recent de aanwezigheid van minstens één bever vastgesteld langs de Maas te Lanaye, en werd er op 15 juni 2003 een dode onvolwassen bever aangetroffen in het natuurgebied de Eijsder Beemden (te Eijsden, NL). Mogelijk gaat het hier om hetzelfde exemplaar.
De laatste tijd zijn er dus al enkele bevers, via Wallonië, aan het binnenstromen. Sinds 2000 is er al een bever aanwezig in een voormalig grindgat bij Panheel (NL, Limburg), dit is slechts op een drietal kilometer gelegen van de grens met het Vlaamse Kinrooi (Kessenisch). In Panheel werd in 1996 en 1997

Bevers bouwen regelmatig takkenburchten (hutten), die soms enorme afmetingen kunnen aannemen.
Foto: Jorn Van Den Bogaert

ook telkens één verkeersslachtoffer gevonden. Medio oktober 2003 zal er in het kader van het project 'Toekomst voor de Bever in Limburg' overigens een Nederlandse introductie plaats vinden in Thorn en Stevensweert, op minder dan een kilometer van de Vlaamse grens. Dus de verwachtingen zijn, dat we eind 2003, via het noorden, al bevers langs het Vlaamse deel van de Grensmaas kunnen verwachten.

Aantallen

Om de ontwikkelingen rond de bevers in België te volgen werd in Wallonië reeds in 1998 het 'Reseau Castor' opgericht, een netwerk van vrijwilligers, die regelmatig bepaalde beverlocaties monitoren, observaties en tellingen verrichten, trajecten te voet of per kano onderzoeken, enzovoorts, om de recente verspreidingen in kaart te brengen.

Recent werd ook in Vlaanderen het 'Netwerk Bever' opgericht, dat een goede samenwerking onderhoudt met het Waalse 'Reseau Castor' en dat zich actief bezighoudt met de Vlaamse inventarisaties.

In tegenstelling tot in Nederland, waar bevers gemakkelijker te tellen zijn, is dit in België veel moeilijker. Veel rivieren zijn niet per kano te onderzoeken, en hier komen de bevers ook verspreid over een groot deel van het hele Waalse rivierennetwerk voor. Schattingen gebeuren dus voornamelijk door tellingen bij burchten, door inventarisaties en schattingen over aantallen per territoria, alsook door het tellen van zwervers en solitair levende bevers waar her en der sporen van gevonden worden. De meest recente schattingen komen voor heel België op een populatie van 165 tot 185 bevers.

Bestrijding van de beverrat

De bestrijding van de beverrat baart ons de meeste zorgen. In Vlaams-Brabant werden door de afdeling Water recent inspanningen geleverd om hun vangstmethoden aan de bevers aan te passen. Het is van groot belang om ook langs de Vlaamse Grensmaas, met het oog op de uitzettingen in oktober 2003, de vangmethoden aan te passen. In Nederlands Limburg is, in het kader van het beverproject, overeengekomen dat het gebruik van geweer en klemmen voor beverratten in de leefgebieden van bevers niet is toegestaan.

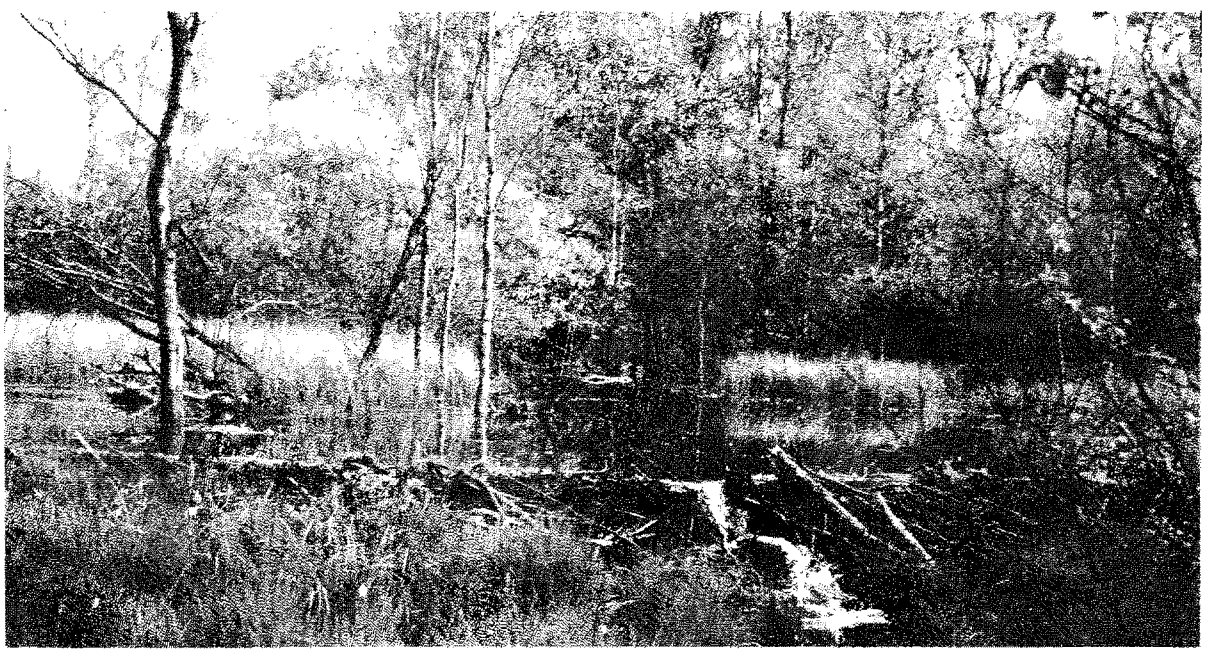
Dankwoord

Bijzondere dank gaat uit naar al de personen die de afgelopen vijf jaar waarnemingen gemeld hebben en meegeholpen hebben met inventarisaties en tellingen. Extra geïnteresseerde medewerkers zijn altijd welkom.

Literatuur

Kurstjens, G. & J.W. Jansen, 2002. Tien jaar bevers in Limburg. Zoogdier 13 (3): 11-15.

Jorn Van Den Bogaert
Netwerk Bever
Heidestraat 74
2330 Merksplas
België
Jornvdb@hotmail.com

Door de opstuwing ontstaan kleine stilstaande beverweertjes. *Foto: Jorn Van Den Bogaert*

MEERVLEERMUIZEN IN WALLONIË: OOK IN DE ZOMER?

Bob Vandendriessche

Een deel van de Nederlandse zomerpopulatie meervleermuizen (*Myotis dasycneme*) overwintert in natuurlijke grotten van de Ardennen. Op hun weg daarheen, door Nederlands en Belgisch Limburg, passeren ze de mergelgroeven, die uiteraard ook voldoen als winteronderkomen. Dat Nederlandse meervleermuizen nog steeds naar het zuiden afzakken om de winter door te brengen is onlangs weer eens aangetoond (Haarsma, 2003). Een interessante vraag, die zich nu stelt, is: is misschien het overgrote deel van de meervleermuizen die 's winters in het mergelland geteld worden uit Nederland afkomstig? De omgekeerde vraag luidt: is het waarschijnlijk dat de overwinteraars (het gaat om enkele tientallen dieren) in de groeven van elders komen?

Waar komen de overwinterende meervleermuizen in de groeven vandaan?

Frankrijk als gebied van herkomst is zo goed als uitgesloten: het noordoosten van Frankrijk is een vrij goed onderzocht gebied en het aantal zomerwaarnemingen van de soort tot nu toe is er op één hand te tellen. Overigens bestaat de volledige Franse populatie meervleermuizen uit nauwelijks enkele tientallen overwinteraars in het noorden van het land.

De situatie in Vlaanderen is intussen vrij goed bekend: er is tot nu toe maar één kraamkolonie bekend in het uiterste westen van het land, dicht tegen de Franse grens, op meer dan 200 kilometer van het mergelland. Vermoed wordt dat deze 'Westhoek-populatie' de winter in de nabije Noord-Franse groeven doorbrengt, maar harde bewijzen daarvoor zijn er niet. West-Vlaanderen (grenzend aan Zeeuws-Vlaanderen, waar een aantal kleine kraamkolonies bekend is) mag dan wel beschouwd worden als de best onderzochte provincie in België, en misschien wordt de situatie van de meervleermuis in de rest van het land enigszins onderschat, de vaststelling blijft dat de meervleermuis een zelden geziene gast is boven het overgrote deel van de Vlaamse waterlopen. Buiten de Westhoek zijn er voorlopig weinig of geen harde aanwijzingen voor meer kraamkolonies, zelfs niet in West-Vlaanderen. Om in te schatten in hoeverre de meervleermuizen uit het westen van Vlaanderen richting mergelland of Wallonië trekken, zou ringonderzoek een uitkomst kunnen bieden. Alleszins lijkt het onwaarschijnlijk dat de ganse Vlaamse zomerpopulatie richting groeven trekt om er op een kluitje te gaan hangen. Eerder zou je verwachten dat de Vlaamse meervleermuizen in de herfst zuidwaarts, via de grote rivieren, richting Wallonië trekken, of dat ze op ons onbekende plaatsen in Vlaanderen overwinteren.

Moeilijker in te schatten is de Duitse inbreng in het verhaal: in het aangrenzende westen van Duitsland vertoeven dan misschien wel genoeg meervleermuizen om -in theorie- in te staan voor een deel van de winterpopulatie in de groeven, maar voor Duitse meervleermuizen lijkt een tocht naar het mergelland toch niet voor de hand te liggen. In

het aan België grenzende gebied van de Eifel is namelijk een ruim aanbod aan ondergrondse verblijven te vinden. Hoewel het Duitse plaatje misschien niet volledig is, wil ik hier wat dieper ingaan op de situatie in Wallonië.

Meervleermuizen in Wallonië

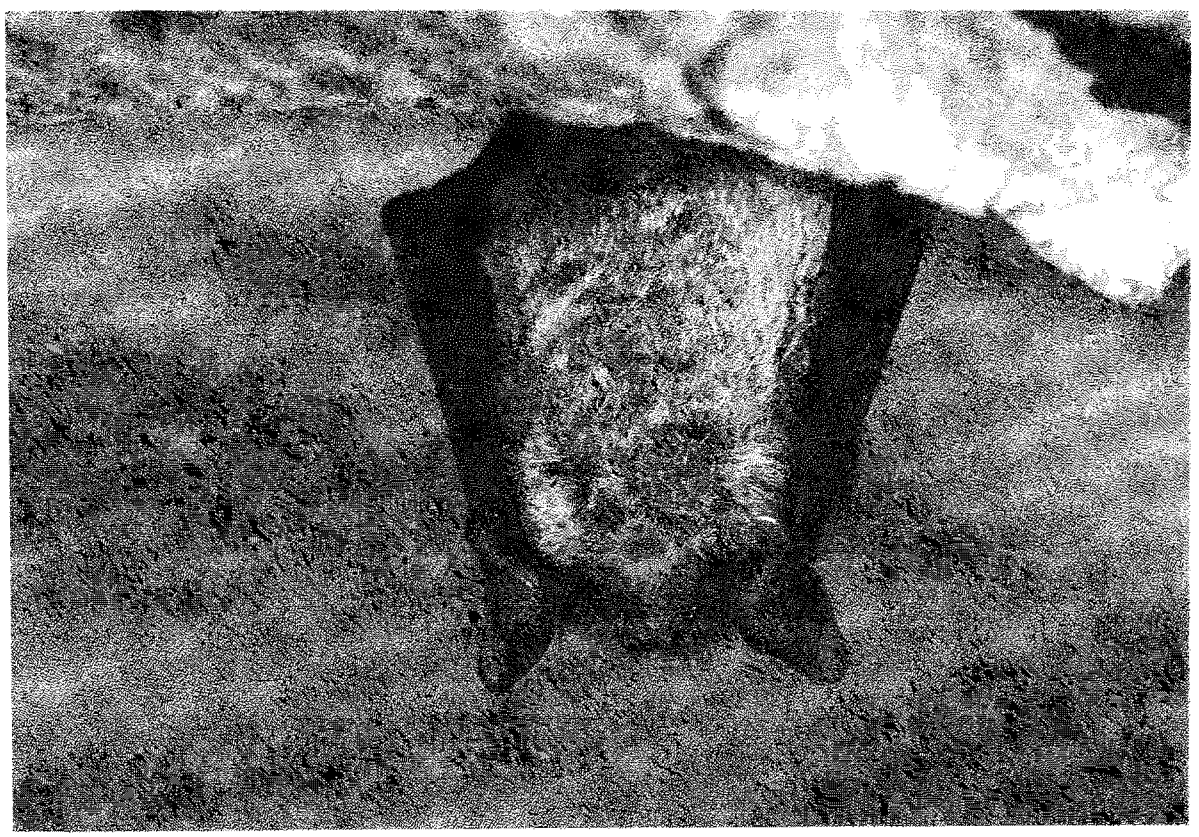
Omtrent het voorkomen van meervleermuizen in Wallonië tijdens het zomerseizoen laten onze Waalse collega's vleermuizenonderzoekers weinig twijfel bestaan en een eenvoudige zoektocht doorheen enkele decennia Waalse vleermuizenliteratuur bevestigt het. De oudst beschikbare gegevens omtrent het zomerse voorkomen van de meervleermuis in Wallonië zijn afkomstig van Jacques Fairon (van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, KBIN) en dateren van eind jaren zestig. In samenwerking met Nederlandse onderzoekers werden gegevens van 924 geringde meervleermuizen gepubliceerd in een KBIN- Bulletin. Daaruit blijkt dat een aantal van de tijdens het zomerseizoen in Nederland geringde meervleermuizen in ondergrondse locaties in Wallonië overwinteren. Er zijn evenwel van deze soort geen waarnemingen tijdens het voortplantingsseizoen (begin mei tot eind juli).'

Fairon (1982) vermeldt: 'België kan worden beschouwd als overwinteringsgebied van de soort, dank zij de aantrekkingskracht van zijn uitgestrekt ondergronds domein.' En verder: 'De aanwezigheid van de soort op ons grondgebied en omstreken betreft dus het winterseizoen'

In Bulletin 8 van het KBIN vermeldt Gilson (1985) in verband met wintergegevens in de Waalse mergelgroeven: 'Waarnemingen in de zomerperiode: de meervleermuis is nog niet waargenomen van mei tot juli...'. Meer recent vermeldt de website van het KBIN voor de periode 1985-1995 het volgende over de toestand van de meervleermuis in Wallonië: 'Wallonië is zijn overwinteringsgebied bij uitstek. Over zijn status in de zomer is weinig bekend.'

Nog recenter, in 1997, schrijft Schwaab in het tijdschrift Science et Nature in een verslag over de resultaten van een grensoverschrijdend Life-project (tussen Frankrijk, België, Nederland, Luxemburg en Duitsland): 'In het door het programma gedekte gebied is geen enkele kolonie bekend en worden alleen van overwintering regelmatige waarnemingen genoemd, hoofdzakelijk in Wallonië en het Rijnland' (Schwaab *et al.*, 1997).

Hoewel de toestand van de soort 's zomers in Wallonië een tiental jaar geleden dus nog als 'onvoldoende gekend' wordt omschreven, lijken de beschikbare gegevens erop te wijzen, dat Wallonië geen deel uitmaakt van het voortplantingsgebied van de meervleermuis. Dat de soort 's zomers in Nederland voor het overgro-

Meervleermuis. *Foto: Rollin Verlinde*

te deel in gebouwen en meer bepaald in kerken wordt gevonden, en het feit dat in de afgelopen 30 jaar door de onderzoekers van het KBIN in Wallonië intussen meer dan duizend kerken werden onderzocht, maar geen meervleermuizen werden gevonden, ondersteunt de hypothese. Onderzoek in gans Europa wijst voorts uit dat de meervleermuis 's zomers bij voorkeur een bewoner van het laagland blijkt te zijn, zodat Wallonië zelfs niet in aanmerking lijkt te komen. Sinds een tiental jaar wordt er met behulp van batdetectoren boven waterplassen en kanalen geluisterd, maar ook dat leverde tot nu toe tijdens het voortplantingsseizoen geen waarnemingen op (mondelinge mededeling Grégory Motte, Universiteit Luik). De enige uitzondering hierop vormt de waarneming van een jagend dier op de Schelde, net over de grens met Vlaanderen (mondelinge mededeling Marc Van de Sijpe). Recent verwezen Waalse vleermuizenonderzoekers naar deze waarneming in het tijdschrift 'Parcs et Réserves' met de mededeling: 'De aanwezigheid van deze soort in de zomer was in de Waalse regio nog nooit vastgesteld.' Dit is de meest recente publicatie over de toestand van de soort in Wallonië. Verdere mondelinge contacten met de Waalse vleermuizenwerkgroep 'Plecotus' bevestigen deze stand van zaken.

Conclusie

Van de meervleermuizen die in het mergelland en Wallonië overwinteren lijkt het erg onwaarschijnlijk dat die de zomer in dezelfde regio doorbrengen. Eerder moet voor het overgrote deel van deze overwinteraars aan Nederland gedacht worden als gebied van herkomst. Het aandeel Vlaamse en Duitse meervleermuizen in de winterpopulatie in Wallonië is wellicht beperkt, maar zekerheid daarover hebben we niet. Alleen het massaal ringen of merken van Vlaamse en Duitse meervleermuizen zou hier klaarheid kunnen in brengen. Ook genetisch onderzoek zou in principe kunnen bijdragen aan de oplossing van deze vraag, maar vooralsnog ligt een dergelijk onderzoek niet in het verschiet, al was het maar omwille van de kosten. Waar hebben we dat vaker gehoord?

Bob Vandendriessche
Brugsestraat 81
8020 Oostkamp, België

Literatuur:

Dossier Chauves-souris. Revue trimestelle de la conservation de la nature et de gestion durable d'Ardenne et Gaume. Parc et Réserves, 2001, Vol. 56(2). Uitgave van Ardenne et Gaume, Namur Belgique.

Fairon, J., 1967. Vingt-cinq années de baguage des chiroptères en Belgique. Bulletin Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. KBIN, Brussel.

Fairon. J., 1982. Bulletin van het Belgisch Centrum voor Chiropterologisch ringwerk en onderzoek, 7: KBIN, Brussel.

Fairon, J., 1996. Studiedocumenten van het KBIN 84. KBIN, Brussel.

Gilson, 1985. Bulletin van het Belgisch Centrum voor Chiropterologisch onderzoek, 8:, KBIN, Brussel.

Haarsma, A.J., 2003. Meervleermuizen ringen en dan terugvinden! Zoogdier 14(2): 26-27.

Kapteyn, K. 1995. Vleermuizen in het landschap. Schuyt & Co, Haarlem. 224 pp.

Schober, W, & E Grimmberger, 2001. Gids voor de vleermuizen van Europa, met specifieke informatie over Nederland en België, vertaling P.H.C. Lina. Tirion, Baarn. 263 pp.

Schwaab, F., Beudels, M., Fairon, J., Martin, F., 1997. Le vespertilion des marais. Science et Nature. Spécial chauves-souris n° 11: 31.

Website van het KBIN: trefwoord: 'chauves-souris'. (laatste update: 2002).

OPROEP VAN DE REDACTIE

De redactie maakt plannen om volgend jaar kleur in Zoogdier te brengen. Daarbij wordt ook de vormgeving kritisch bekeken. Wij willen graag rekening houden met de lezers en roepen u daarom op om uw wensen, opmerkingen, aanmerkingen, suggesties, enz. aan ons door te geven.
Stuur uw ideeën liefst per e-mail naar redactie.zoogdier@vzz.nl. Snailmail naar ons kantooradres kan natuurlijk ook.

HOEVEEL HAZEN ZITTEN ER OP EEN HECTARE?

Jan Buys

Ooit vroeg iemand op een symposium wat het nut was van een verspreidingskaart van een algemene soort die overal voorkomt. Gewend als we zijn om vooral aandacht te geven aan zeldzame soorten lijkt dit een terechte vraag. Toch hebben ook de algemene soorten onze aandacht nodig. Niet om meteen heel actief beschermend op te treden, maar wel om een vinger aan de pols te houden. Denk maar eens aan de sterk teruglopende konijnenstand, of aan één van de conclusies uit het egelonderzoek, dat verkeerssterfte lokaal zeker invloed heeft. Met het nog steeds uitdijende asfalt is dit een reden voor blijvende aandacht.

Bij algemene soorten moeten we dan vooral op zoek naar de dichtheid (het aantal dieren op een bepaalde oppervlakte). Immers de verspreidingskaart zal in eerste instantie weinig veranderen. Wanneer dat gebeurt is er echt iets aan de hand en kan het al (veel) te laat zijn om nog iets te doen. Informatie over dichtheden van zoogdieren is maar zeer beperkt beschikbaar. Een landelijk representatief beeld is er zeker niet.

Nieuwe inventarisatiemethode?

De vraag in de openingszin schoot door mijn hoofd toen ik enkele jaren geleden in het kader van de nieuwe SOVON-broedvogelatlas de grutto's in het veenweidegebied bij mij om de hoek aan het tellen was. De broedvogelatlas geeft de (relatieve) dichtheid van algemene vogelsoorten. Een opvolger van de zoogdierenatlas en/of de vleermuisatlas zou naar mijn mening ook dergelijke informatie moeten bevatten. Om dat te onderstrepen huppelden tussen de grutto's ook hazen door het beeld van mijn kijker. Die heb ik meteen maar op de rand van het atlasformulier geturfd. Het idee voor een nieuwe inventarisatiemethode was geboren. Ik heb dit idee verder uitgewerkt en via 'zoogmail' (een email-nieuwsbrief voor zoogdiermensen) en de VZZ mensen gevonden die hem in de praktijk wilden uitproberen. De start viel samen met de MKZ-crisis in 2001, zodat pas na het jaar 2002 iets te zeggen valt over de werkbaarheid van de methode. In dit artikel ga ik in op de resultaten en op wat er verder met dit idee gaat gebeuren.

Tellen is simpel

De basis voor deze inventarisatiemethode is het gedurende een vaste tijd een vast omlijnd gebied bezoeken en alle waargenomen zoogdieren noteren. Ik ben begonnen met grotere dagactieve zoogdieren, die je overdag met het blote oog of met de verrekijker kunt zien. Dezelfde methode kan je in principe ook gebruiken voor vleermuizen: gedurende een bepaalde tijd in een gebied rondlopen met een batdetector en turven wat je tegen komt. Verborgen levende soorten als muizen lenen zich niet voor dergelijke tellingen.

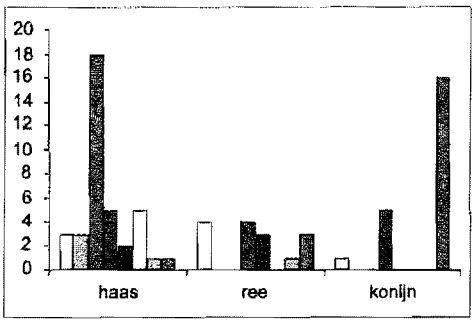
Ik heb gekozen voor het inventariseren van kilometerhokken, zoals bij de broedvogelatlas. Deze rastereenheden op de topografische kaart zijn de basis voor alle verspreidingsonderzoek in Nederland en bovendien lekker handzaam qua oppervlakte: 100 hectare. Net als voor de broedvogels heb ik de teltijd op één uur gesteld. Zoogdieren zijn het meest actief in de ochtend en avond(schemering), dus dat waren ook de perioden voor het tellen. Om een idee te krijgen van de beste periode om te tellen, telden we in drie

maanden: april, mei en augustus, in ieder kilometerhok steeds een keer 's ochtends en een keer 's avonds.
Op deze manier kregen we een beeld van de relatieve dichtheid. De absolute dichtheid weet je pas wanneer je zeker weet dat je alle dieren in een gebied hebt gezien. Met een beperkte teltijd lukt dat zeker niet. Omdat alle tellingen qua teltijd en oppervlakte gelijk zijn, kun je de resultaten van verschillende hokken wel onderling vergelijken en weet je dus de relatieve dichtheid.

194 beesten op 800 hectare
Samen met drie anderen telde ik in 2001 in acht kilometerhokken (dus 800 hectare). Dat jaar zijn nog drie andere kilometerhokken geteld maar door de MKZ-crisis kon men pas laat starten, waardoor te weinig tellingen zijn verricht om de gegevens te kunnen gebruiken. In tabel 1 staat een overzicht van de kenmerken van de getelde kilometerhokken, het aantal tellingen en het aantal waarnemingen per soort.

	Aantal
Km-hokken	**8**
grasland	6
bos	1
riet en moeras	1
Tellingen	**43**
avond	20
ochtend	23
april	18
juni	16
augustus	9
Waarnemingen	**194**
haas	105
ree	38
konijn	48
muskusrat	1
vos	1
eekhoorn	0
egel	1

Tabel 1: kenmerken telgebieden en telresultaten.

Figuur 1: maximale aantallen per soort per geteld kilometerhok.

In 37 van 43 tellingen zagen we daadwerkelijk zoogdieren. Ieder kilometerhok leverde één of meer waarnemingen van zoogdieren op. Dat de haas het meest werd waargenomen is weinig verwonderlijk omdat we vooral in kilometerhokken met hoofdzakelijk (meer dan 40%) grasland hebben geteld. Wat ook opvalt, is het geringe aantal getelde muskusratten, vossen, eekhoorns en egels.

Kijken we naar de maximale aantallen per geteld kilometerhok, zie figuur 1 (ieder staafje vertegenwoordigt een kilometerhok), dan valt op dat de verschillen bij haas en konijn groot zijn. Uit tabel 2 blijkt verder dat de hoogste aantallen (die dus het dichtst bij het daadwerkelijk aanwezige aantal dieren zitten) werden geteld tijdens de avondtellingen. In tabel 2 staat ook in welke maand en in welk type biotoop we de maximale aantallen vonden. Hier komt niet echt een duidelijk patroon uit.

Zien we wat er is?
Een belangrijke vraag is, geeft zes keer een uurtje tellen een goed beeld van de aanwezige soorten en aantallen? Het ultieme antwoord op die vraag kunnen we niet geven, dan zouden we immers een gebied zeer intensief moeten uitkammen en het resultaat daarvan moeten vergelijken met dat van onze tellingen. Op basis van de gegevens uit onze tellingen kunnen we wel voorzichtig een patroon afleiden. Zeker wanneer we dit combineren met de terreinkennis van de waarnemers. Daarbij moeten we wel bedenken dat het om een klein aantal tellingen gaat, dus moeten we erg voorzichtig zijn met het hanteren van de conclusies.
Voor de haas lijkt de methode geschikt. In alle kilometerhokken zagen we hazen. De uitschieter geeft aan dat grote dichtheden er ook uit (kunnen) komen. Maar

Soort	Maximum	Dominant biotoop	Maand	Dagdeel
haas	18	grasland	juni	avond
ree	4	grasland	april	avond, ochtend
	4	bos	juni, augustus	avond
konijn	16	grasland	april	avond

Tabel 2: hoogste aantallen per kilometerhok.

de uitschieter kan ook betekenen dat de tellingen in de andere kilometerhokken te lage aantallen hebben opgeleverd. De uitschieter komt uit een gebied met een hoge hazendichtheid; daarom acht ik de conclusie dat de tellingen een aardig beeld geven houdbaar. Voor de ree is het wat minder duidelijk, maar lijkt de methode ook geschikt. Het is, gezien het terreintype en de terreinkennis van de waarnemers, aannemelijk dat in kilometerhokken waar we deze soort niet zagen, deze ook niet voorkomt. Voor het konijn geldt hetzelfde. Voor de egel, vos en muskusrat lijkt de methode vooralsnog niet echt geschikt. Gezien de biotoop hadden deze soorten vaker waargenomen moeten worden, al zal bij de egel ook het moment van tellen hebben meegespeeld. Deze soort komt veelal pas in de echte schemering tevoorschijn.

Wanneer werkt de methode het best?
We telden vooral in grasland en daar lijkt de methode goed toepasbaar. De teller in het kilometerhok met veel bos gaf aan dat hij eigenlijk alleen goed kon tellen zolang er nog geen blad aan de bomen zat. Daar staat tegenover dat hij op open plekken heel aardige aantallen scoorde. Honderd hectare aaneengesloten bos zou dus wel een lastig terrein voor dit soort tellingen kunnen zijn. Als we kijken naar de maanden waarin we telden, dan lijkt het erop dat de telronde in augustus weinig toevoegt. De avond lijkt het meest succesvol om te tellen, alle maxima haalden we tijdens een avondbezoek. Ervaren zoogdiermensen zal dat overigens niet echt verbazen.

Gaan we er mee verder?
Naar aanleiding van deze proeftelling heeft de VZZ aangegeven wel oren te hebben naar het doorgaan met deze methode. Met het oog op een toekomstige zoogdierenatlas, maar vooral als uitbreiding van Zoogdiermonitoring en als laagdrempelige methode voor beginnende zoogdiermensen (twee avondtellingen).

Hazen laten zich vrij makkelijk tellen. Met enige oefening zie je ze al snel, ook als ze in dekking zitten.
Foto: Jan Buys

Reeën laten zich lastig tellen als ze in dekking zijn. Wanneer ze deze in de schemering verlaten is er nog voldoende gelegenheid een goed beeld van hun aantallen te krijgen. *Foto: Jan Buys*

Om dat alles vorm te geven moeten we eerst wat dingen verder uitzoeken en uitwerken. Daarbij zal de VZZ samenwerken met SOVON, omdat de waarnemers van deze organisatie nu al dagactieve zoogdieren 'meenemen' bij de vogeltellingen: 's winters in de Punt-transect-tellingen en 's zomers in de broedvogeltellingen. Al het uitzoekwerk moet ertoe leiden dat in 2004 de methode officieel van start kan gaan.

Dank
Dit verslag van eerste bevindingen kon ik opstellen doordat Hans-Jo Dankers, Niko Buiten, Frank Bosch, Peter van der Linden en Kees Scharringa het veld in togen en hun bevindingen terugmeldden.

Jan Buys
Silversteyn 53
3621 PC Breukelen
Nederland
mail jan@buys-van-nature.nl
webstek www.buys-van-nature.nl

Oproep
Een wat uitgebreider verslag, de handleiding voor het veldwerk en een formulier kun je vinden op de site www.buys-van-nature.nl of de VZZ-site onder de knop 'dagactief'. Niets staat een enthousiasteling in de weg nu al de handleiding van internet te plukken en het veld in te gaan. De VZZ en ik zijn benieuwd naar de ervaringen, zeker waar het om het idee van vleermuistellingen gaat.

Stage?
Als een student belangstelling heeft het uitwerk- en uitzoekwerk als onderdeel van zijn studie te doen, wordt hij of zij verzocht contact op te nemen met Vilmar Dijkstra, via: v.dijkstra@vzz.nl.

INTERVIEW MET BOB VANDENDRIESSCHE

Famke Valck

In juni 2002 besloten de VZZ en de Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen, na een gezamenlijke vergadering, op allerlei vlakken samen te gaan werken (zie ook de bestuurscolumn in Zoogdier 13 (4)). Dit wekte de nieuwsgierigheid van de Zoogdierredactie en we vonden Bob Vandendriessche van de ZWG bereid een aantal vragen daarover te beantwoorden.

Je bent actief bij de Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen. Wat is dat voor 'n organisatie?
De Zoogdierenwerkgroep is een werkgroep van 'Natuurpunt Studie', en dat is weer één van de deelverenigingen van 'Natuurpunt'. Die vereniging telt zo'n 50.000 leden en kun je nog het beste vergelijken met het Natuurmonumenten in Nederland. 'Natuurpunt Studie' is min of meer vergelijkbaar met jullie KNNV. De oude verenigingen 'Wielewaal' en 'Natuurreservaten' fuseerden in 2001 tot 'Natuurpunt', nadat hun doelstellingen in de loop van de vorige eeuw steeds meer naar elkaar waren toegegroeid. De 'Wielewaal' was ontstaan als vereniging van vogelkijkers en -beschermers. 'Natuurreservaten' was van meet af aan een natuurbehoudsvereniging in de brede zin van het woord. Allerlei thematische werkgroepen, waarvan er enkele indertijd onafhankelijk van elkaar waren ontstaan, profiteerden van de impuls van de fusie door mee op de kar te springen en een nieuwe start te nemen. Het is ook in 2001 dat de Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen boven de doopvont werd gehouden. Allang was er in Vlaanderen een aantal mensen, vooral (ex-) Jeugdbonders (waaronder ikzelf), in hun vrije tijd bezig met zoogdieren, maar al die jaren was de zoogdierenwerkgroep van de Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie, (die al in 1983 het goede voorbeeld gaf door te fuseren met de toenmalige 'Wielewaaljongeren' tot de huidige JNM) de enige echte landelijke zoogdierenvereniging.

Waar houden jullie je zoal mee bezig?
Het belangrijkste project dat momenteel loopt binnen de Zoogdierenwerkgroep is uiteraard het atlasproject, waarvoor Sven Verkem werd aangeworven als betaalde kracht. Voor het atlasproject werkt de zoogdierenwerkgroep samen met de Vleermuizenwerkgroep, de Jeugdbond, het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer en enkele andere partners. Naast het atlasproject waren er dit jaar nog enkele in het oog springende internationale activiteiten, zoals het Boommarterweekend op de Veluwe, het Knaagdiersymposium in Antwerpen en het Hamstercongres in Tongeren. Niet minder belangrijk zijn de vele lokale activiteiten overal te lande, zoals dia-avonden, braakbalpluisactiviteiten, excursies, cursussen, kleine plaatselijke onderzoekjes, enzovoorts. Dikwijls zetten mensen na zo'n activiteit de 'stap' naar zoogdieren.

Wat is je functie bij Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen?
Op de oprichtingsvergadering begin december 2001 werd ik voorzitter van de zoogdierenwerkgroep. Van mijn functie bestaat geen strikte taakomschrijving, maar naast voor de hand liggende zaken als het voorzitten van de bestuursvergaderingen en het oplossen van de dagelijkse probleempjes, houd ik ervan om mensen enthousiast te maken voor zoogdieren. Vergaderingen of studiedagen zijn daarvoor niet de beste plaats: de meeste mensen die je daar tegen het lijf loopt zijn al enthousiast! Ik vertoef dus

eigenlijk even graag onder zoogdieranalfabeten als onder zoogdierfanatiekelingen. Het op de agenda zetten van zoogdierbescherming bij overheden, zowel lokaal als nationaal, beschouw ik als een taak van alle bestuursleden van de werkgroep. Het atlasproject tenslotte, slorpt ook heel wat van m'n tijd op, maar hier geldt dat de voldoening de inspanning ruimschoots goedmaakt

Hoe kwam Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen op het idee om met de VZZ samen te gaan werken?
De VZZ heeft in Vlaanderen de reputatie een professionele en dynamische vereniging te zijn. Aangezien de VZZ zich profileert als vereniging die de Benelux als werkingsgebied heeft, leek het ons kort na onze oprichting heel logisch om met beide besturen rond de tafel te gaan zitten. Om te beginnen wilden we wel eens persoonlijk kennismaken met de mensen van het VZZ-bestuur, maar bovenal is Vlaanderen zo'n klein lapje grond, dat we bij bijna alles wat we doen min of meer vanzelf in Nederland terecht komen. Denk maar aan de hamster, migrerende vleermuizen, zwervende boommarters, het beverrattenprobleem, de zeehondenziekte, enzovoorts. Tenslotte maakt de gemeenschappelijke taal het communiceren erg makkelijk, natuurlijk (hoewel...).

Op welk vlak gaan Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en de VZZ samenwerken?
In het veld zal de samenwerking zich voorlopig (helaas) waarschijnlijk beperken tot nu en dan een gezamenlijk weekend of hier en daar een gezamenlijke excursie in de grensstreek. Voorlopig zijn er wel al goeie contacten met de boommarterwerkgroep omtrent het samen inventariseren van de grensregio. Misschien wakkert de interesse bij de Vlamingen wel aan om eens een activiteit van de veldwerkgroep van de VZZ mee te maken. Over hun zomerkampen doen bij ons alvast stevige verhalen de ronde. In geschreven vorm zouden beide verenigingen vanaf nu echter veel zichtbaarder voor mekaar moeten worden, en dan hebben we het over het tijdschrift Zoogdier natuurlijk. Zoogdier moet in de toekomst nog veel meer een blad voor Nederlanders én Vlamingen worden. Daarom moeten de Vlaamse redactieleden ervoor zorgen dat de bijdrage van Vlaamse artikels een vanzelfsprekendheid wordt. Daarmee bieden we de Nederlanders een blik over de grens, en wordt het blad herkenbaar en interessant voor Vlamingen.
Tenslotte is er nog ons atlasproject: bij de soortbesprekingen in de atlas willen we telkens kort ingaan op de actuele verspreidingssituatie in de verschillende grensregio's. Voor Nederland rekenen we hiervoor natuurlijk op de VZZ. De uitwisseling van gegevens moet uiteraard tweerichtingsverkeer zijn, maar daar voorzie ik geen problemen. Wie weet loopt hier of daar al iemand rond met plannen voor een 'Zoogdierenatlas van de Benelux'?

Hoe zie jij de meerwaarde van deze samenwerking?
Om te beginnen denk ik dat we heel eenvoudig veel van mekaar kunnen leren. Op welke gebieden? Nou ja, dat ligt misschien wat gevoelig hé? Als je het mij vraagt zijn de professionaliteit van de VZZ en de ietwat Bourgondische sfeer bij de ZWG best combineerbaar! Maar het engagement dat we nu aangaan om samen dingen te bekijken of aan te

pakken, zorgt ervoor dat we meer dan vroeger een blik over de grens werpen. Dat kan alleen maar positief zijn, tenslotte storen zoogdieren zich ook niet aan grenzen. Bovendien straalt een vereniging met een grensoverschrijdende werking toch altijd iets extra's uit naar de buitenwereld. Als wij Vlamingen, met een vlot geschreven artikel uit Zoogdier in de hand kunnen argumenteren met: "Kijk maar, in Nederland...", dan hebben we als het ware meteen een bondgenoot uit onverwachte hoek. Daarbij speelt de leesbaarheid van de artikels een grote rol. Een dik wetenschappelijk rapport komt misschien indrukwekkender over, maar voor de partij die je tracht te overtuigen is het niet altijd eenvoudig om er al lezend de essentie uit te halen. Dat is werk voor de auteurs van Zoogdier.

Je bent ook toegetreden tot de redactie van Zoogdier. Dat vindt de redactie buitengewoon leuk, maar wat is daarvoor de reden?
Je kon er in Vlaanderen niet naast: er was geen aan Zoogdier gelijkwaardig tijdschrift. En terwijl het tijdschrift zich toch profileert als een blad voor en door Nederlanders én Vlamingen, was voor Vlamingen het tijdschrift Zoogdier toch nog altijd iets dat uit 'het verre Nederland' kwam, en dus per definitie - maar onterecht!- minder interessant. Om daar iets aan te veranderen, zo was al gebleken op onze eerste overlegvergadering met de VZZ, was het absoluut nodig dat tenminste één, en nog beter twee Vlamingen de Zoogdierredactie zouden versterken. De laatste jaren was de deelname van Vlamingen aan de redactie beperkt tot de werkzaamheden van Dirk Criel als vaste redactiemedewerker voor Hyperlink, en de twee gastredacteuren van de 'Vlaamse vleermuisspecial' in 2001. Binnen ons bestuur hebben we afgesproken dat minstens één van onze bestuursleden zich van nu af aan zou engageren om deel uit te maken van de Zoogdierredactie. Voor ons eerste werkjaar heb ikzelf die taak alvast met veel plezier op me genomen. Dat ook Sven Verkem zich als redactielid heeft geëngageerd, zou ervoor moeten zorgen dat de Vlaamse aanwezigheid in de redactie verzekerd is.

Heb je nog 'n boodschap voor de leden van de VZZ?
Waar ik zelf ooit lang heb over nagedacht, was een passage uit een boek over de geschiedenis van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Daar bedacht de auteur enkele verklaringen voor het destijds dalende ledenaantal van de Jeugdbond. Eén mogelijke verklaring lag volgens de auteur in het feit dat jongeren misschien stilaan de indruk kregen dat op gebied van fauna en flora in Nederland alles wel zo'n beetje ontdekt was, en er dus eigenlijk niets meer te beleven viel. Als je al die glimmende boeken en atlassen op de boekenplank ziet staan, dan kun je inderdaad, en dat geldt zeker voor jongeren, die indruk krijgen. Wie echter wat dieper graaft merkt al gauw dat we, ook - en ik zou bijna zeggen, zéker - over sommige van onze inheemse zoogdieren eigenlijk nog maar bitter weinig afweten. Hoe indrukwekkend de stapel literatuur ook lijkt, veel vragen zijn nog onbeantwoord. Zeg dus op de eerstvolgende wandeling die je gidst niet alleen: " Tijdens de zomer leven laatvliegers op zolders", maar vervolgens ook: "... maar we hebben er geen flauw idee van waar ze overwinteren." Of niet: "In Nederland komt de hazelmuis enkel voor in Zuid-Limburg", maar ook: "Het is onduidelijk in hoeverre de hazelmuis ook voorkomt in het deel van Duitsland dicht langs de Nederlandse oostgrens" (juist, zo staat het letterlijk in 'Zoogdieren van West-Europa'). Niet doen alsof we alles al weten dus, daar knappen mensen met een drang naar ontdekken op af, en dat zijn nu net de mensen die we zo nodig hebben!

WAARNEMINGEN

Binding tussen moeder en jong bij dwergvleermuizen

Op warme, zonnige dagen met weinig wind kunnen de temperaturen onder dakpannen hoog oplopen, waardoor de daar levende vogels en vleermuizen in grote moeilijkheden kunnen komen. Als het om een kraamkolonie van vleermuizen gaat, zullen de volwassen vrouwtjes wel een goed heenkomen vinden, maar de niet-vliegvlugge jongen hebben minder kans de hitte te ontlopen. Deze kruipen door spleetjes en gaatjes op zoek naar een minder heet plekje, waardoor ze de kans lopen het contact met hun moeder kwijt te raken en van honger om te komen. Ook kan het gebeuren dat zij, door een kiertje gekropen, in de 'mensenwereld' belanden. Vaak is dat een zolder of een overloop op de bovenverdieping. Moedervleermuizen, die hun jongen kwijt zijn, gaan die zoeken en kunnen (afgaande op het regelmatig klinkende hulpgepiep van de jongen) eveneens op onverwachte plekken in huis belanden.

Op 17 juni 2002 was er, juist toen de dwergvleermuizen (*Pipistrellus pipistrellus*) grote jongen haden, een korte, zeer warme periode met veel zon en windstil weer. De temperatuur was plotseling gestegen tot 33° C, terwijl het de dag daarvoor nog 10° minder warm was. Geen wonder dat ik op 18 juni uit Bunnik werd gebeld door een verbouwereerde dame, die een flink aantal vleermuizen in huis had gevonden. 's Avonds bezocht ik haar, samen met Aldo Voûte en Eric Jansen. Het bleek te gaan om een rijtjeshuis in een nieuwbouwwijk aan de rand van Bunnik met flink wat water en bomen in de omgeving. Weggekropen op verschillende plekken en in meerdere vertrekken troffen we 23 dwergvleermuizen aan: 11 volwassen vrouwtjes en 12 jongen, die we verzamelden in een blikje. Twee vrouwtjes hadden het avontuur helaas niet overleefd, doordat zij beklemd raakten in een rolgordijn.
Omdat inmiddels de avondschemering begon te vallen, besloten we de vleermuizen buiten los te laten. De volwassen dieren lieten we, stuk voor stuk, vliegen. Tot onze verbazing bleek, dat twee moeders hun jong in het blikje hadden teruggevonden! Deze moeders werden vrijgelaten met het jong aan hun borst geklemd. Toen alle vrouwtjes losgelaten waren, werden de jongen zo hoog mogelijk op de muur van het huis gezet, onder de ingang van de kolonie, in de veronderstelling dat zij (afgaande op het geluid van de achtergebleven soortgenoten) de ingang van de kolonie wel vinden zouden. Inderdaad zagen we hoe ze, bij de dakrand aangekomen, stuk voor stuk naar binnen gingen.
Terwijl de jongen naar de ingang kropen, vloog er naast de muur een aantal dwergvleermuizen rond, kennelijk aangetrokken door de naar boven klauterende jongen. Opeens vloog er één vleermuis enkele keren dicht langs de muur en landde naast één van de jongen, dat zich aan de volwassen vleermuis (die kennelijk zijn moeder was) vastklampte en even later door haar meegevoerd werd. Even later gebeurde dit bij een tweede jong. Niet lang daarna waren alle jonge dieren bij de dakrand aangekomen en naar binnen gekropen. Eén jong raakte echter uit de koers en we hopen, dat die uiteindelijk toch ook goed terecht is gekomen. Gelukkig waren de hierop volgende dagen minder warm.
Deze waarneming laat duidelijk zien dat bij vleermuizen, na een ongewilde scheiding tussen moeder en jong, voorlopig nog een sterke binding tussen hen kan bestaan.

Zomer Bruijn
Nieuwstraat 23
3811 JX Amersfoort

Eerste waarneming zadelrob in België

Op 15 juni 2003 spoelde in Middelkerke een zadelrob (*Phoca groenlandica*) aan. Het bleek een jong dier te zijn van drie maanden oud met de typische pels van juveniele dieren: witgrijs met een iets donkerdere rug en verspreide zwarte vlekjes. Het gaat hier om de eerste waarneming van deze soort in België. Het dier werd ter verzorging opgenomen in het Sea Life Centrum.
De zadelrob is een Noord-Atlantische soort die vooral op het pakijs voorkomt maar in de zomermaanden ook naar zuidelijker streken migreert. Het is de soort die bekend werd omdat de jongen ervan door de robbenjagers omwille van hun witte pels doodgeknuppeld werden (en worden). Die jongen worden in februari-maart geboren.

John Van Gompel

Kannibalisme bij wilde zwijnen

Op een zonnige avond in juni 1989 observeerde ik een roedel van een twaalftal rustig laveiende edelherten in bastgewei en een rotte wilde zwijnen (*Sus scrofa*) op de wildweide 'De Hamelkolken' in de boswachterij 'Ugchelen' te Hoenderloo (het voormalig 'Staatswildreservaat'). De rotte wilde zwijnen bestond uit een aantal zeugen met 'overlopers' (biggen van het vorige jaar) en 'frislingen' (jonge, nog vrij kleine biggen van dat jaar). Het achterland van die grote wildweide is met zware eiken begroeid en goed te overzien. In de verte zag ik er een vrij fors wild zwijn naderen. In de kijker genomen dacht ik onmiddellijk: "een 'keiler' (mannetjeszwijn)". Toen het dier echter de wildweide opgelopen was kon ik vaststellen dat het geen keiler was, maar een enorme zeug, die echter geen biggen en ook geen overlopers bij zich had.
Nadat deze forse zeug de wildweide had betreden, versnelde ze vrij direct haar tempo in de richting van de groep soortgenoten. Tot mijn groeiende verbazing trachtte ze op predatorachtige wijze één van de jonge biggen van de groep af te scheiden en te pakken. De andere zeugen reageerden furieus en trachtten met veel geblaas, geknor en gesnuif de belaagster te verdrijven, hetgeen af en toe even lukte, maar zij hernam haar aanvalspogingen. Na enkele pogingen lukte het de solitaire zeug om één van de kleinste en minst snelle biggen tegen de grond te drukken en het diertje vervolgens dwars in de bek te nemen. Daarna draafde ze er mee weg gelijk een vos met een konijn in zijn bek. Ze werd hierbij nog even gevolgd door de heftig protesterende moederzeug, die echter snel de achtervolging staakte en naar de anderen terugkeerde.
Net buiten de wildweide, in het eikenachterland, op ongeveer honderd meter afstand, kon ik waarnemen dat de zeug het meegenomen biggetje begon te verscheuren en op te eten. Dit duurde ongeveer een kwartier. Daarna verdween ze zonder nog iets in haar bek mee te nemen. De edelherten hadden het hele gebeuren op gepaste afstand met veel belangstelling gadegeslagen. Nauwkeurig prentte ik mij de locatie in, waar de zeug het laatst stond. Ik wilde er op dat moment niet naar toe gaan, om de herten niet te verstoren; bovendien was het al erg schemerig geworden. Ik verliet de wildweide en besloot de volgende ochtend vroeg terug te gaan.
Toen ik de volgende ochtend ter plekke was, trof ik er de resten van de frisling aan: slechts de sterk vervormde kop met wat huidresten, de rest was geheel verdwenen, dus waarschijnlijk door de zeug opgegeten. Gezien de snelheid en doeltreffendheid van haar actie leek het aannemelijk dat dit niet de eerste keer was en waarschijnlijk ook niet de laatste. Dit verklaart mogelijk het uitzonderlijk grote postuur van deze zeug.
Al eerder had ik ervaren dat 'guste' (onvruchtbare) zeugen kunnen uitgroeien tot dieren ruim boven het gemiddelde formaat en ook dat zij doorgaans dominant gedrag vertonen.
Over kannibalisme bij wilde zwijnen kon ik destijds in de literatuur niets vinden. Pas later trof ik in het Duitse tijdschrift 'Wild und Hund' (nr 25: 11-12, 1993) een vermelding: een artikel van K.H. Volkmar over een geval in een gesloten wildbaantje, waarmee hij onverwacht werd geconfronteerd. De bij het artikel geplaatste foto's leverden het overtuigende bewijs dat kannibalisme bij wilde zwijnen voorkomt. Toen ik het artikel las dacht ik direct aan mijn eigen waarneming enkele jaren daarvoor en besloot ik hierover een kort verslag te schrijven. Met name omdat de situatie in mijn geval de vrije wildbaan betrof: leefgebied Midden Veluwe met een omvang van ongeveer 10.000 hectaren, in tegenstelling tot de melding van Volkmar, waar het een gesloten wildbaantje betrof, een veel beperkter leefgebied dus, waardoor het afwijkende gedrag zou kunnen worden verklaard. Uit de literatuur en waarnemingen is wel bekend dat wilde zwijnen kadavers en kadaverresten eten, ook van soortgenoten.

Jaap Rouwenhorst,
Ugchelen

Das en bronst

Lange tijd was ik 's avonds niet meer bij die dassenburcht geweest. Wel eens overdag tijdens het struinen, maar dan was het meestal stil en getuigden slechts de verse mestputjes van de aanwezigheid van dassen
Op zondagavond 4 mei 2003 echter, ontwaarde ik beweging: dassen! Maar liefst drie, mooi in het zicht op zo'n vijfentwintig meter afstand.
Er was duidelijk iets bijzonders aan de hand. Na even goed kijken ontdekte ik, dat één exemplaar een ander in 'de' duidelijke nekbeet vasthield en trachtte te paren.
Al gauw werd duidelijk dat dassen paren als konijnen: zéér snel en met korte tussenpozen. De waarneming vond plaats tussen 21.10 uur tot diepe schemer, zo omstreeks 21.40 uur. Al die tijd geschiedde de paring tussen twee dezelfde individuen, de nekbeet bleef gehandhaafd. Het andere dier keek belangstellend toe, rollebolde wat mee, maar bleek geen concurrent voor het mannetje dat met het vrouwtje paarde.
Voor de paartijd leek het me wat vroeg. Maar bij navraag bij 'onze' dassenexpert Hans Vink leerde mij dat, naast de door

IJsseling en Scheygrond genoemde gebruikelijke paartijd juli-augustus, mei-juni ook tot de mogelijkheden behoort. En dat de aanwezigheid van meer dan één mannetje ook vaak voorkomt, ze komen soms van heinde en ver naar een bronstig vrouwtje.
De volgende dag was er niets te zien bij de burcht. Echter de daaropvolgende avond trof ik opnieuw dassen: nu geen drie maar vier!
Net als de eerste avond veel gerollebol en hetzelfde paringsgedrag. Ook nu werd de nekbeet gehandhaafd door één en hetzelfde mannetje en werd dus tijdens het halfuurtje waarnemen uitsluitend door hem gepaard.
De daarop volgende avond was ik iets vroeger: vóór negenen. Er waren maar liefst vijf volwassen dieren! Een machtig gezicht, die afwisseling van zwart-witte koppen in het groene loofbos. Ook nu weer één mannetje dat paarde en het vrouwtje continu in de nek vasthield. Af en toe trachtte een ander mannetje het over te nemen, maar het lukte hem niet. Er werd overigens niet gevochten Na een kwartiertje verloor één van de dieren zijn interesse en scharrelde in mijn richting. Op elf meter afstand - ik heb het later afgepast - bleef ie staan en zekerde in mijn richting, de neus in de wind. Even was ik bang dat hij lucht van me zou krijgen, maar hij hobbelde vervolgens bedaard verder en verdween van het toneel. Toch bang dat de rest lucht van me zou kunnen krijgen, liep ik om en benaderde de burcht van de tegenoverliggende noordwestzijde. Daar bleek hoe belangrijk het is uit de wind te staan, maar ook dat het vrouwtje, dat al die tijd in de nekbeet gehouden was, toch meer in de melk te brokkelen heeft dan ik dacht. Het duurde maar even of ze kreeg lucht van mij; een fikse ruk en ze wierp het mannetje van zich af. Vier koppen gingen omhoog en 'roetsj' daar gingen ze allemaal achter elkaar één van de pijpen van de burcht in. Vervolgens bleef het tot de schemer stil. Op 8 mei zag ik op dezelfde tijd vier dassen en was de waarneming weer gelijk aan die op de avonden ervoor. Op 9 mei ging ik voor het laatst en waren het er weer drie. Het bijzondere aan die laatste avond was, dat het voor het vrouwtje zoetjesaan welletjes leek, want nu probeerde ze regelmatig aan de nekbeet van het mannetje te ontkomen door zich op de rug te draaien. Hij maakte echter van de gelegenheid gebruik door ook deze 'op de rug variant' eens uit te proberen, hetgeen hem ook ongeveer vijf minuten lukte.
Na het weekeinde van 10/11 mei bezocht ik de burcht nog tweemaal, op 13 en 15 mei, tussen 21.15 en 21.45 uur, maar beide avonden lieten zich geen dassen meer zien.
De bruiloft was kennelijk voorbij.

Jaap Rouwenhorst, Ugchelen

IJsseling. M.A. & A. Scheygrond, 1948. Wat is dat voor een dier? Thieme. Zutphen. 95 pp.

Het gedrag van hondsdolle vleermuizen

Door toevallige omstandigheden ontving ik vanaf 26 februari 2003 binnen een periode van twee maanden drie zieke vleermuizen, die afkomstig waren uit Putten, Amersfoort en Ochten. Het bleek in alle gevallen om laatvliegers (*Eptesicus serotinus*) te gaan, die er zo slecht aan toe waren, dat ze enkele dagen later dood zouden gaan. De dieren werden direct na hun overlijden opgestuurd naar het C.I.D.C. in Lelystad, voor onderzoek op hondsdolheid (*rabiës*). Al spoedig bleek dat in alle drie gevallen de tests positief waren, wat inhield dat de vleermuizen deze ziekte inderdaad onder de leden hadden. Doordat de dieren, toen ze nog leefden, opvallend gedrag vertoonden en het bovendien om laatvliegers ging, waarvan bekend is dat ze ontvankelijk kunnen zijn voor rabiës, heb ik hun gedragingen goed bekeken en er in één geval ook enkele video-opnames van gemaakt. Van de meest opvallende bijzonderheden volgt nu een beschrijving.

In alle drie gevallen ging het om mannetjes, die flink vermagerd waren. De vleermuis, die 26 februari (direct na de winterslaap) ontvangen werd, woog slechts 13,6 gram, terwijl de dieren die enkele weken later werden ontvangen, 16,3 en 16,2 gram wogen. Toch wilde geen van de vleermuizen iets eten en slechts één dier heeft een enkele keer moeizaam iets gedronken.
Alle drie vleermuizen leken overgevoelig te zijn voor geluid. Op laag-frequent geluid werd nauwelijks gereageerd, je kon bijvoorbeeld zonder bezwaar hard tegen ze praten. Werd er echter een hoog-frequent geluid toegediend, door bijvoorbeeld met een piepend geluid lucht tussen je tanden en onderlip naar binnen te zuigen, dan werd daar direct fel op gereageerd door langdurig hard krijsen en ongecontroleerd met de vleugels flapperen. De intensiteit van dit vleugelflapperen (dat waarschijnlijk gezien moet worden als mislukt wegvlieggedrag) hing samen met de nog resterende vitaliteit van het dier. Zo maakte de vleermuis van 26 februari aanvankelijk zulke krachtige vleugelslagen in zijn doos, dat het in feite ongecontroleerde vleugelsprongen waren; hij belandde daarbij regelmatig op zijn rug. Een week later was het dier zo verzwakt, dat hij na het toedienen van een hoog-frequent geluid nog slechts enkele zwakke vleugelflappen kon maken en ook het krijsen veel

korter duurde. Van de merkwaardige 'vleugelsprongen' zijn enkele video-opnamen gemaakt.

Alle drie de vleermuizen bleken zeer bijterig te zijn. Als je ze met een pincet een meelworm aanbood, werd daar enkele malen fel in gebeten, waarna ze de meelworm lieten vallen. Ook werd er vaak venijnig in het pincet gebeten. De laatste vleermuis was zó fel, dat hij het pincet soms zelfs aanviel als hij hem vlak voor zijn neus zag aankomen. Hij beet zich dan zó vast, dat hij er wel tot twintig seconden aan bleef hangen, als een Pitbull-terriër aan zijn stok. Het leek soms wel of de vleermuis voortdurend pijn had. Als je op een rustig moment in de doos keek waarin hij zat, was vaak te zien dat hij vele minuten lang (soms continu) lag te bijten in het doekje waarop hij lag. Ook sliep hij wel eens met het doekje nog in zijn bek. Opmerkelijk was, dat tussen deze afwijkende gedragingen door, er ook heel normaal gedrag werd vertoond, zoals het schikken van de vleugels en het schoonlikken van vleugels en vacht. Hoewel samenvattend blijkt dat de ziekte zich niet in alle gevallen precies hetzelfde openbaarde, konden de volgende verschijnselen bij alle drie vleermuizen in verschillende mate van hevigheid worden vastgesteld:

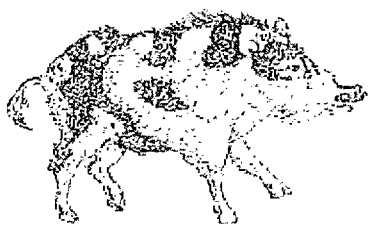
- onvermogen om te vliegen;
- vermagering;
- zeer gevoelig voor hoog geluid en daar direct op reagerend met gekrijs en vleugelgeflapper;
- niet eten, niet of moeizaam drinken;
- bijtgraag tot agressief reagerend.

Het is echter ook mogelijk dat een vleermuis deze verschijnselen niet vertoont (bijvoorbeeld in de eindfase van de ziekte), terwijl hij toch met rabiës is besmet.

Zomer Bruijn

HYPERLINK 3-2003

PAARLEN VOOR DE ZWIJNEN

beheerder: Fachgebiet Naturschutz II - Fachbereich Biologie Philipps-Universität Marburg
url: www.weideschweine.de
onderwerp: varkens en natuurbeheer
taal: Duits

Oude gebruiksvormen openen nieuwe wegen voor natuurbescherming. In deze woelige tijd van natuurlijke begrazing wordt wel eens de invloed van bodemwroeters op de natuurlijke dynamiek vergeten. Allicht komt dat vanwege het ingrijpend karakter van het omwoelen en de smeerlapperij die daarmee gepaard gaat. Zoals de meeste huisdierrassen kregen vroeger ook zwijnen de vrije loop. Ze liepen en wroetten in alle vrijheid op weiden en in bossen al dan niet onder het wakend oog van een herder. Thans is dit gebruik geheel verdwenen. Maar goed ook, hoor ik u al zeggen, maar deze website zal u beslist op andere gedachten brengen. Nu dierenrechtenorganisaties opkomen voor de belangen van het varken en het behoud van zeldzame huisdierrassen volop in de belangstelling staat, is een kans weggelegd om deze oude landbouwpraktijk nieuw leven in te blazen. Het hoe en waarom kan u zelf achterhalen op deze vetgemeste webstek boordevol achtergrondinformatie. Ik raakte alvast snel overtuigd dat onder welbepaalde omstandigheden wroetende zwijnen positieve effecten kunnen bewerkstelligen en dynamische processen op gang trekken, vooral in natuurgebieden waar hun wilde broeders ontbreken.

EUROPHLUKES

GEFLITST
beheerder: Europhlukes
url: www.europhlukes.net
onderwerp: identificatiesysteem voor dolfijnen en walvissen
taal: Engels

Zelfs walvissen kennen geen privacy meer. Onder het toeziend oog van het Nederlandse Centrum voor Milieukunde (CML) uit Leiden is met de steun van de Europese Commissie een Europees netwerk voor de identificatie van walvisachtigen opgestart. In een enorme databank worden foto's van dolfijnen, bruinvissen en walvissen opgeborgen en geanalyseerd. Ze dienen om aan de hand van bijzondere kenmerken individuele dieren en groepen te herkennen en zo inzicht te verkrijgen in de populatieontwikkeling en de bewegingen van de soorten. Op de website wordt dit detectivewerk aan de hand van voorbeelden uiteengezet. Ook word je geïnfomeerd over de achtergrond en het verloop van het project dat in 2004 operationeel moet zijn. Duik alvast in je vakantiekiekjes en hou op zee je lens in aanslag.

GEREEDSCHAPSKIST VOOR BRUGGENBOUWERS

beheerder: USDA Forest Service, San Dimas Technology and Development Center
url: www.wildlifecrossings.info
onderwerp: referentiedatabase van mitigerende maatregelen en wildpassages
taal: Engels

Referentiedatabanken zijn er volgens mij nooit genoeg. Ik krijg steeds weer een appelflauwte als ik zie wat er allemaal aan informatie op papier wordt gezet. Je ziet door de bomen het bos niet meer. Als je specifieke informatie zoekt, is het altijd handig om de informatie gebundeld aangereikt te krijgen, waarna je je alsnog verder in de materie kan verdiepen. De vondst van de Wildlife Crossings Toolkit was een ontdekking. In een tijd dat het op een das of een eekhoorn meer of minder aankomt, kan men beter goed ingelicht zijn, want er bestaan tal van oplossingen om de vele verkeersslachtoffers onder de fauna in te dijken. De website geeft je een overzicht van mogelijke typen van oversteekvoorzieningen die dieren veilig onder of over de weg moeten leiden, al ken ik er nog een paar die hier niet aan bod komen. Mij gaat het evenwel om de zeer uitgebreide en informatieve databank met besprekingen van referentieprojecten, volledige achtergrondartikelen en literatuurreferenties in verband met de aanleg en het gebruik van wildoversteken en -onderdoorgangen.
Niettegenstaande veel van de informatie naar de Amerikaanse situatie refereert, blijft het een ware goudmijn voor zowel wildbiologen als ingenieurs die zich in de materie willen verdiepen. Er bestaan tal van ingangen om informatie op te vragen: volgens soort, land, constructie of maatregel, dan wel van voor naar achter en omgekeerd. Ik ben er alvast wat avondjes mee zoet geweest en ik merk op dat de website nog niet op zijn tandvlees zit. Er wordt onder andere nog volop gewerkt aan enkele onderdelen over zoogdieren. Ik kon dit echter niet langer voor mezelf houden.

BRUGGEN BOUWEN

beheerder: Bat Conservation International
url: www.batcon.org
(volg link >projects >bridges)
onderwerp: vleermuizen en bruggen
taal: Engels

Vleermuizen blijken van de nood een deugd te maken. Veel soorten hebben een vaste stek in gebouwen gevonden en richten daar kraam- en slaapkamers in. Wie had echter gedacht dat ze ook onze 'kunstwerken' op prijs zouden stellen. In het verre Amerika komen bruggen als tweede verblijfplaats in zwang en waarschijnlijk is dat bij ons niet anders. De beschermingsorganisatie Bat Conservation International lichtte de brugappartementjes door. Daardoor kan ze een aantal interessante aanbevelingen doen om bruggen sneller en gemakkelijker voor vleermuizen toegankelijk te maken. Brugontwerpen en -aanpassingen die met de behoeften van specifieke zoogdiersoorten rekening houden, zouden ook in Europa meer aandacht moeten krijgen; waarmee ik alvast mijn bouwsteentje heb bijgedragen. De onderzoekers hebben hun ervaringen gebundeld in een tweetal studies die elk een eigen plaatsje op de website verworven hebben. De informatie is eenvoudig gehouden en dus ook toegankelijk voor ingenieurs. Bovendien is ruim voorzien in beeldmateriaal. Kijk voortaan maar uit als je 's nachts onder een brug door rijdt.

SURF OOK EVEN NAAR:

VLAAMSE EEKHOORNS IN 2002

Sedert een tweetal jaren worden in Vlaanderen de aantallen en de verspreiding van rode eekhoorns opgevolgd. Momenteel is het tweede rapport hierover verschenen en omdat men niet elk jaar over een ruim budget beschikt om zo'n uitgave te bekostigen, wordt het rapport ditmaal digitaal verspreid. Je kan het rapport downloaden bij www.natuurpunt.be
(volg link >natuurstudie >zoogdieren >eekhoornproject)

DASSENMOORDENAARS

Een coalitie van Britse dassenbeschermingsgroepen ageert met een rood aangelopen gezicht tegen de plannen van de overheidsinstelling DEFRA om bepaalde streken dassenvrij te maken. De overheidsmaatregel werd genomen in de strijd tegen de rundertuberculose waarvan de das de belangrijkste natuurlijke verspreider is. Het hoeft geen betoog dat dit dweilen met de kraan open is omdat de essentie van het probleem - nl. te veel koeien - hiermee niet wordt aangepakt. De groep organiseert en coördineert niet-gewelddadige acties om de verdelgingscampagne te boycotten. Hun doen en laten kan op het internet worden gevolgd en je kan je er eens lekker dik maken.
www.badger-killers.co.uk

ZINGENDE DASSEN

Dassen zijn doorgaans stille jongens, niettegenstaande ze verschillende geluiden kunnen maken. Indien je nog nooit een das hebt horen mekkeren, tokken, snuiven, piepen, kirren, schreeuwen of grommen dan kan je dat nu goedmaken op de dassensite Badgerland. Daar wordt je een reeks merkwaardige geluiden voorgeschoteld - als het zaakje werkt tenminste. Uiteraard vind je er nog meer interessante dasseninformatie, maar de site is daarvoor niet uniek in zijn soort.
www.badgerland.co.uk/animals/voicedetailed.html

BESPREKING BOEK

De Oeros - Het spoor terug

Om de paar jaar verschijnt er wel een dik werk dat poogt alle informatie over een zoogdiersoort bijeen te brengen. Het gebeurt niet vaak dat zo'n werk dan compleet is en nog minder vaak dat het aangenaam leesbaar geschreven is. 'De Oeros' is beide: het leest prettig weg, bevat een schat aan informatie én behandelt bovendien alle denkbare aspecten van het voorkomen en de autecologie van de oeros. Systematiek, verspreidingsgebied, achteruitgang, uiterlijk, gedrag, biotoop, sociale structuur en invloed op zijn omgeving komen allemaal uitgebreid aan bod. Ook bespreekt het de relatie tussen de oeros en zijn nazaten, de gedomesticeerde huisrunderen en de verwilderde afstammelingen dáár weer van. Bovendien gaat het telkens in op de vraag hoeveel van de oeros nog terug te vinden is in

de tegenwoordige huisrunderen. Gezien de toenemende begrazing van natuurgebieden door runderen, die in sommige gebieden ook steeds verder verwilderen, een zeer relevante vraag. In dit verband komt ook het terugfokexperiment van de gebroeders Heck aan bod, dat leidde tot de Heckrunderen die tegenwoordig in de Oostvaardersplassen en de Slikken van Flakkee leven.

Alle lof dus voor de auteur, Cis van Vuure, die het grootste deel van de informatie als liefhebberij verzamelde, en daar vervolgens gedurende zijn éénjarige aanstelling in Wageningen een helder verhaal van wist te maken. Des te meer bijzonder omdat het gaat om een soort die uitgestorven is, en waarvoor alle informatie uit historische en archeologische bronnen gehaald moet worden, die veelal kritisch benaderd moeten worden. Toch is het van Vuure gelukt om voor veel aspecten tot onderbouwde conclusies te komen.

Niets dan lof dan voor dit boekwerk? Een paar minpunten kent het wel: de volgorde van hoofdstukken is niet altijd voor de hand liggend. Zo wordt de verspreiding van de soort voor een groot deel vastgesteld aan de hand van opgegraven schedels met hoornpitten. Pas een paar hoofdstukken later wordt uitgelegd hoe deze zich onderscheiden van die van andere runderachtigen. Daarnaast wordt uitgegaan van vrij veel voorkennis bij de lezer, zeker als het gaat om anatomische aspecten, maar ook bij de beschrijvingen van de ecologie van de soort. Een begrippenlijst had een en ander kunnen verduidelijken.

Desondanks een aanrader voor iedereen die geïnteresseerd is in (begrazing door) runderen!

Meta Rijks

Cis (T.) van Vuure. 2003. De Oeros - Het spoor terug. Rapport 186, Wetenschapswinkel Wageningen UR. 348 pp.
ISBN: 90-6754-678-x.

Der Waschbär

Ulf Hohman heeft voor zijn doctoraat jarenlang gedrag en leefwijze van de wasbeer in Duitsland bestudeerd en kent de soort door en door. Nu de wasbeer vanuit Duitsland ook ons land stilaan binnendringt, is het verhelderend de elementen

te kennen die deze kleine opportunist helpen op zijn veroveringstocht. Voor zover ik dat kan beoordelen, worden geen aspecten van het wasbeerleven overgeslagen. Integendeel: nooit eerder werd de geboorte en het grootbrengen van de jongen zo uitvoerig in woord en beeld gedocumenteerd. Er is zelfs een hoofdstuk gereserveerd voor de opvang en herinburgering van deze vreemde snuiter. Voorts volgt het boek de voor dit soort werkjes gebruikelijke structuur - van uitzicht en verspreiding tot geboorte en bedreiging. Leuk is vooral dat de auteur uit eigen ervaringen put en zijn verhaal doorweeft met eigen bevindingen en anekdotes afkomstig van eigen onderzoek. Dat maakt het boek erg levendig. De omvangrijke wetenschappelijke informatie wordt hierdoor begrijpelijk voorgesteld zonder oppervlakkig en sentimenteel te worden. Een erg sterke en uitermate mooie fotografie ondersteunt het boek. De fotograaf Ingo Bartussek komt minstens evenveel

eer toe, vooral omdat de beelden zowel inhoudelijk als artistiek hun mannetje staan en unieke gedragingen tonen. Het geheel levert een uitermate boeiende monografie op die zowel door wetenschapper als door leek wordt gesmaakt.

Dirk Criel

Ulf Hohmann & Ingo Bartussek, 2001. Der Waschbär, Verlaghaus Oertel+Spörer. 200 pp.
(formaat 15 x 21,5 cm - rijk geïllustreerd - vierkleurendruk)
ISBN 3-88627-301-6. EURO 24,90

Hamster-symposia

Recent zijn kort achter elkaar de verslagen van de Internationale Hamster Symposia uit 2000 (Maastricht) en 2002 (Tongeren) verschenen. De verslagen zijn een absolute must voor eenieder die op enigerlei wijze in de hamster (*Cricetus cricetus*) is geïnteresseerd. Professioneel, hobbymatig, vanuit de wetenschap of vanuit het beleid. In korte, meestal heldere, betogen worden specifieke onderwerpen en onderzoeksresultaten met, over en rond de hamster beschreven. Aan bod komen het Europese recht (Habitatrichtlijn!), beschermingsplannen, inventarisaties, (richtlijnen voor) herintroducties, fokprogramma's, verspreiding en allerhande projecten gericht op biotoop verbetering (met wisselend succes).

Doordat beide verslagen kort achter elkaar zijn verschenen, is het verslag van het Maastrichtsymposium vlak na de verschijning al enigszins gedateerd. De hamsteronderzoekers hebben na Maastricht niet stil gezeten en tal van onderzoeksvragen uitgezocht of onderwerpen verder uitgediept. Op het symposium van Tongeren zijn dan ook veel resultaten gepresenteerd, waarnaar in Maastricht alleen maar gegist kon worden. Beleidsmatig is de hamster nog altijd een lastige soort, maar ook op dat vlak blijken vorderingen te worden gemaakt. Met name de 'Franse aanpak' verdient meer aandacht. Een (klein) minpuntje is de nogal drukke layout van het Tongeren-symposium verslag, maar de inhoud maakt dat meer dan goed.

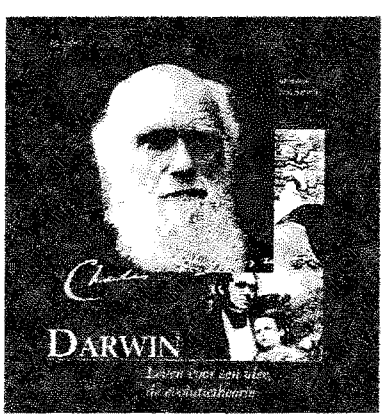
Beide verslagen bieden meer dan voldoende lezenswaardige artikelen om tot aanschaf over te gaan. Aarzel niet en bestel de verslagen direct bij het Natuurhistorisch Genootschap of Natuurpunt.

Maurice La Haye

De hamsterproceedings van Tongeren zijn te koop in de Natuurpunt winkels in Turnhout (Graatakker 11, B-2300 Turnhout, tel. 014 472956, fax 014 472959) en Gent (Kon. Elisabethlaan57, B-9000 Gent, tel. 09 2227541).
De prijs is 16 Euro, leden krijgen 10% korting. U kunt het ook per e-mail bestellen bij winkel@natuurpunt.be.
Als u korting wilt, moet u het lidnummer vermelden. Als u het boek laat toesturen worden verzendings- en verpakkingskosten gerekend.
U krijgt een factuur.

Darwin, leven voor een idee, de evolutietheorie

Een bijzonder boek over een bijzonder mens.
In 'Darwin, leven voor een idee, de evolutietheorie', neemt de Italiaanse historica Barbara Continenza, ons mee door het leven van de grondlegger van de moderne biologie.
Met als achtergrond de tijd waarin Darwin leefde en de toen heersende denkbeelden, geeft ze een beeld van zijn jeugd, de lange reis met de 'Beagle', het ontstaan van de evolutietheorie en zijn latere werken over de afstamming van de mens. Speciale aandacht krijgt het uitdrukken van emoties bij mens en dier (vooral mensapen). Het is daarbij fascinerend om te lezen, hoe Darwin en zijn tijdgenoten worstelden met de variatie in soorten en met de veranderlijkheid van soorten. Zonder enige kennis van het mechanisme van de genetica is hij met zijn ideeën over aanpassingen en het vastleggen ervan door selectie, inclusief de seksuele selectie, zijn tijd ver vooruit.

Het boek is levendig geschreven. Continenza moet daarvoor duizenden pagina's aan dagboeken, geologische, zoölogische, botanische en andere geschriften hebben doorgenomen. De vele illustraties geven het boek een extra dimensie. Veel afbeeldingen uit Darwin's leven en uit zijn boeken: dagboekfragmenten (bijvoorbeeld over de voor- en nadelen van het getrouwd zijn), karikaturen en zijn visie op tijdgenoten.
Voor geïnteresseerden in de geschiedenis en de ontwikkeling van de biologie in de negentiende eeuw is het boek een aanrader. Het is niet beperkt tot zoogdieren, maar dat komt doordat Darwin in zoveel meer onderwerpen geïnteresseerd was. En, met de onvermijdelijke conclusie van de evolutietheorie dat de mens een (bijzonder) dier is, gaat het ook over een van de meest algemene zoogdieren op deze wereld.

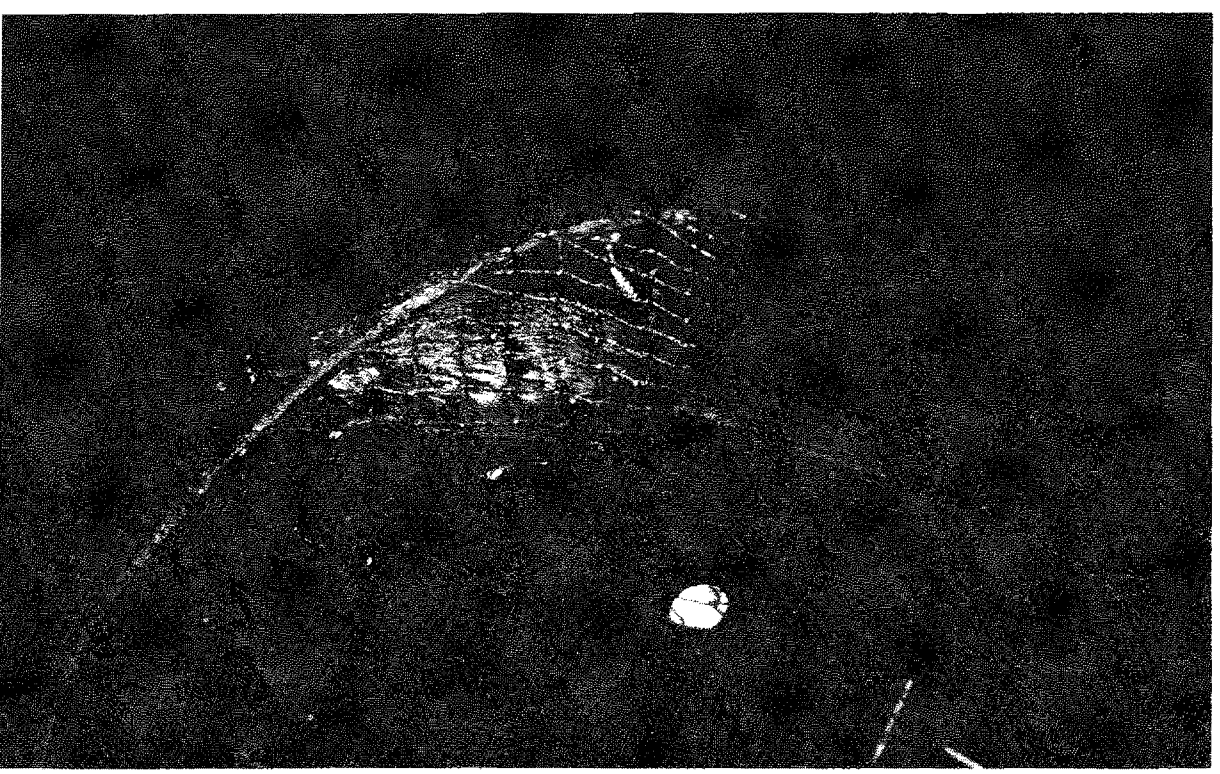
Marius den Boer

Barbara Continenza, 2003. Darwin, leven voor een idee, de evolutietheorie. - Natuur en Techniek, Amsterdam. 150 pp. ISBN 90 76988 05 6. EURO 30,50.

VERENIGINGS NIEUWS

Hoe een desman zich liet vangen en weer ontsnapte

De eerste Pyrenese desman uit de VZZ-geschiedenis doet -met succesverwoede pogingen de fuik te ontsnappen. *Foto: Eric Thomassen*

Zoals ieder jaar organiseerde de Veldwerkgroep van de VZZ in 2003 een zomerkamp. Ook deze editie stond voor verrassende ervaringen, veel nieuwe gegevens én voor vervulling van eeuwenoude werkgroepwensen.

Dit keer streek het immer bonte gezelschap neer in het noorden van Portugal, in het Parque Natural do Alvão. Doel was veldstudie aan zoogdieren te doen in een voor ons polderbiologen ongewoon habitat met daarin deels even ongewone soorten. Dit in de verwachting verrijkt met nieuwe kennis de volgende 51 weken in te gaan. Minstens zo belangrijk zijn de onderlinge sociale contacten en het kennismaken met de mensen ter plekke. Realisatie van al deze doelen is ruim aan bod gekomen, we keerden dan ook voldaan huiswaarts. Deze voldaanheid werd hooguit aangetast door de bosbranden die zich achter onze rug ontwikkelden, ook in delen van het bezochte gebied.

Parque Natural do Alvão
Ons werkgebied was een natuurpark van zo'n 7300 ha. Het bestaat grotendeels uit 'woest' bergland: open, rotsachtig terrein met een struik / kruidenvegetatie. In de beekdalen vind je

Inspectie van de desmanfuik leert dat het dier inderdaad via de 'voordeur', de inzwemopening, heeft weten te ontkomen. *Foto: Jan Buys*

kleinschalige landbouwgebieden, waar op terrassen (geïrrigeerde) weide- en akkerbouw plaatsvindt. Het westelijk deel is tamelijk bosrijk, daar vind je redelijk wat loofbos, maar ook eucalyptusaanplant. Verspreid door het park staan naaldbossen. De landbouw is in dit gebied nog erg traditioneel en wordt door een afnemend aantal mensen beoefend. Veel mensen trekken naar de rijkere delen van Europa om daar een beter inkomen te verwerven. In de zomer levert dat in de dorpjes het wat schizofrene beeld op met aan de ene kant boeren die rechtsreeks uit de voor-vorige eeuw lijken te komen, en aan de andere kant dikke bolides met Luxemburgse of Zwitserse kentekens.

De uitdaging voor het kamp was het nodige toe te voegen aan de veelal beperkt aanwezige beschikbare informatie over zoogdieren (en andere groepen). Met uitzondering van soorten als de wolf is de kennis van voorkomen en talrijkheid beperkt.

Van mythe tot werkelijkheid

Sommige VZZ-ers hebben persoonlijke streeplijsten, meestal staan daar ook buitenissige beesten op. De Pyrenese desman (*Galemys pyrenaicus*), die op het Iberisch Schiereiland voorkomt, is zo'n beest. Tot nu toe hadden we vooral over dit mythische diertje gepraat, en dan vooral hoe we hem ooit te zien konden krijgen. Het leeft in beken en bergriviertjes en laat zich niet zomaar met inloopvallen bemachtigen. Dat bleek ook weer aan het begin van het kamp, de vele speciaal uitgezette vallen bleven desmanloos; een enkele andere (muizen)soort trapte er wel in. Gestimuleerd door ons enthousiasme en volhardendheid hielpen onze Portugese contactpersonen ons met het bemachtigen van meer op deze klus toegesneden hulpmiddelen: enkele fuiken, waarmee we enkele delen van een beek geheel konden afzetten. En met resultaat: in de tweede nacht ontstond er tijdens de tweede controleronde opwinding toen José Nascimiento, onze Portugese begeleider, uitriep "I see a desman! No, it's a frog! No, it is really a desman!" De halve groep was in het weiland naast de beek blijven slapen om van dit moment getuige te zijn. De rest, op een volhardende slaapster en enkelen die met mistnetten verder weg waren, na, kwam na een telefonische melding toegesneld, slaperig en wel. Vrijwel iedereen heeft dus een glimp van het dier kunnen opvangen, tot het moment dat Jan Piet Bekker het beest langs zijn benen zag zwemmen: het was er in geslaagd de inzwemopening te vinden en daardoor te verdwijnen. Latere inspectie leerde dat er inderdaad geen gaten in de fuik zaten.

De dagen die voorafgingen aan dit moment hadden we al op diverse plaatsen in het gebied

uitwerpselen van de Pyrenese desman gevonden, zodat het verspreidingsbeeld ervan weer wat completer is.

Eikelmuis in de keuken

Anders dan de voorgaande jaren, waarin het vangen van kleine zoogdieren met live-traps in warme gebieden weinig opleverde, was het controleren van de vallen nu meer dan van lege val naar lege val lopen. In de beekdalen was er een behoorlijke dichtheid aan muizen. Tot onze verrassing gold dat ook voor het open landschap hoger in de bergen. Ook daar vingen we redelijke aantallen. Het soortenspectrum was niet erg breed: tuin- en huisspitsmuis, Millers waterspitsmuis, Baskische woelmuis, bosmuis, Algerijnse muis en eikelmuis vormen de lijst. Deze laatste soort stond ook voor een handvangst: Kamiel Spoelstra dook goed getimed in de keuken op een exemplaar dat onze voedselvoorraad inspecteerde.

Nieuwe soorten in het net

In het kamp had het onderzoek aan de verspreiding van vleermuizen weer ruim de aandacht. De gecombineerde inzet van batdetectors en mistnetten bleek erg effectief: 's ochtends kolonies zoeken en deze 's avonds afvangen om de juiste soort vast te stellen. Daarnaast telden we ook veel kolonies zonder ze af te vangen. Dat ging niet altijd vlekkeloos: met name gewone dwergvleermuizen bleken er een handje van te hebben ergens anders te zwermen dan waar ze hun kolonie hebben.

Ook zetten we onze netten op strategische plaatsen op, zoals 'helikopterdrinkplaatsen' , waar bij bosbrand helikopters water innemen. Dat doen vleermuizen ook, zij het in kleinere hoeveelheden. Deze netten leverden aardige vangsten op, bijvoorbeeld van Kuhls dwergvleermuis en Savi's dwergvleermuis.

Van de soorten waarover al het één en ander bekend was voegden we vooral kwantitatieve gegevens toe. Daarnaast konden we de tot nu toe onbekende aanwezigheid in het gebied van beide soorten grootoorvleermuizen en de grote en kleine hoefijzerneus vaststellen. Van de grootoren vonden we kolonies in schuren die gebouwd zijn met holle gasbetonblokken, muren en wanden. Ideaal om een kolonie te huisvesten, minder ideaal om de tellen, maar of dat telt? Om de soort goed vast te kunnen stellen hebben we de grootoorkolonies afgevangen, zodat we met zekerheid konden vaststellen dat beide soorten aanwezig waren.

In de dorpen staan kleine maïsopslagplaatsen. Deze blijken erg aantrekkelijk als vleermuisverblijf, vooral voor kleine hoefijzerneuzen. Het tellen van de uitvliegers valt dan overigens niet mee, omdat jagende dwergvleermuizen al snel het 'zicht' komen vertroebelen. Ook het inspecteren van bruggetjes (vooral de bruggetjes die bij de oorspronkelijke keienwegen horen) had resultaat, daaronder troffen we menig vleermuis aan. Spectaculair was het tellen van een kolonie Europese bulvleermuizen. Vlak bij onze uitvalsbasis was een kolonie van deze soort bekend. Enkele tellingen leverden een totale schatting van ca. 200 dieren in deze kolonie op. In het gehele gebied is de bosvleermuis aanwezig.

Live-traps bleken ineffectief om een desman te vangen, ook al stonden ze pontificaal in zijn leefgebied.
Foto: Jan Buys

Een deel van het kamp klaar voor een live vliegshow: het uitvliegen van een kolonie Europese bulvleermuizen. *Foto: Jan Buys*

Andere beesten

We wisten niet zo heel veel toe te voegen aan de kennis over de grote zoogdieren, zoals de wolf. De hitte en de op (vleer)muizen ingerichte dagindelingen beperkten de mogelijkheden om met lange wandelingen er op uit te trekken op het meest geschikte moment (schemering). De sporen en uitwerpselen die we vonden van wolf en otter bevestigden het reeds bekende beeld.

De laatste jaren besteedden we meer consequent aandacht aan enkele groepen insecten: dagvlinders en libellen. Zo ook dit kamp, dat veel nieuwe informatie opleverde. Dat was niet zo verwonderlijk, omdat er van het gebied vrijwel niets bekend was. Leuke soorten waren de bronslibel, de behoorlijk talrijke bronlibel, de schemerlibel, de grote tanglibel en nog een kleine twintig andere libellensoorten. Vlinderaars kwamen ruim aan hun trekken met blauwtjes in allerlei verschijningsvormen, koningspages, Spaanse dambordjes en zo meer.

Voor de liefhebbers van kruipend gedierte waren onder andere de goudstreepsalamander en de hazelskink waar te nemen. De gewone padden waren, zoals altijd in warme landen, ongebruikelijk groot.

Tevreden huiswaarts

In dit kamp zijn we er in geslaagd om vrijwel alle waarnemingen al in een database te hebben staan op het moment van opbreken, een unicum. Alleen de waarnemingen van de laatste avond (de laatste vleermuiskolonies werden afgevangen of geteld) moesten er nog in. Dit dankzij de meegesleepte apparatuur: laptop, gps etc. De kans dat we de inmiddels ingezette trend van snelle verslaglegging hiermee voortzetten is dus groot.

Voorzien van weer nieuwe ervaringen en gewapend met nieuwe kennis keerden allen huiswaarts.

Jan Buys

Giften

Behalve via een lidmaatschap kunt u de VZZ ook steunen door middel van schenkingen. De afgelopen maanden ontving de VZZ bijvoorbeeld een gift van de heer Hermans uit Langbroek. Het betrof een bedrag van 2.500 Euro. Het bestuur is de heer Hermans hiervoor erg dankbaar.

Wilt u ook een schenking aan de VZZ doen, dan kan dat door overmaking van uw gift naar rekeningnummer 203737 van de Postbank (Nederland) of naar rekeningnummer 000-1486269-35 van de Postcheques/Bank van de Post (België), onder vermelding van 'gift'.

Giften tot 3.675 Euro per twee jaar per persoon zijn voor de VZZ vrij van schenkingsrecht (belastingafdracht).

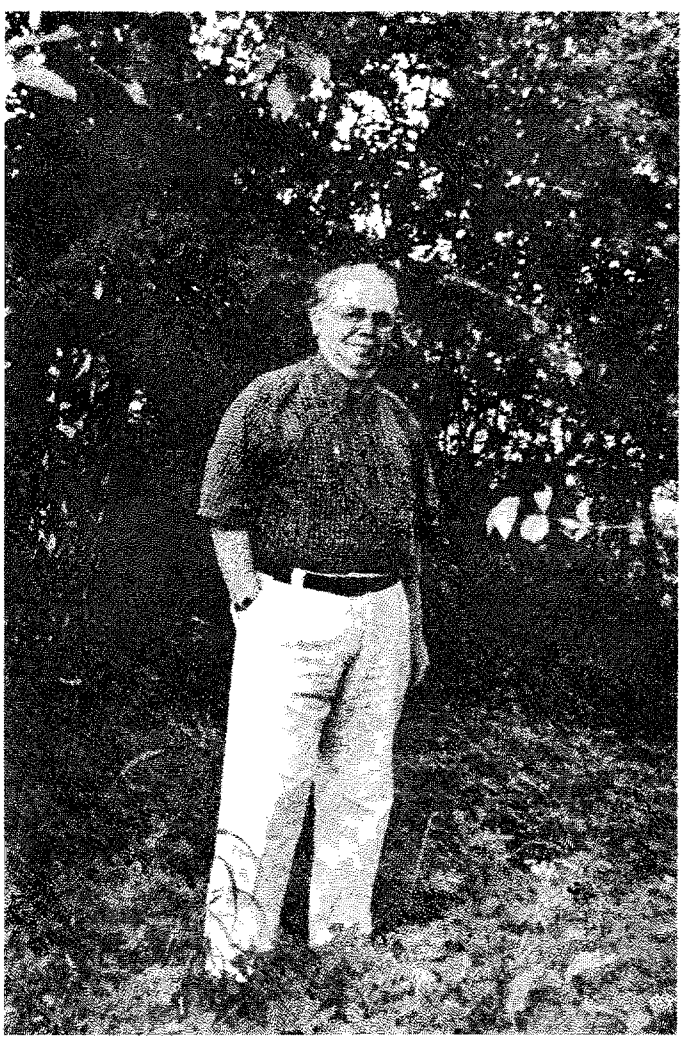
In memoriam Fons Smulders

Op dinsdagochtend 10 juni 2003 overleed Fons Smulders in zijn huis in Valkenswaard. Fons was negen jaar lang, van 1993 tot 2002, bestuurslid van de VZZ. Ik weet niet meer wie hem daarvoor had voorgedragen, maar het was de tijd dat de VZZ de stap maakte naar het uitvoeren van betaalde opdrachten: naast het egelproject van de Dienst Weg- en Waterbouwkunde van RWS stonden het monitoringprogramma Nederlandse zoogdieren, de inventarisatie van de Noordse woelmuis in Noord-Holland en de samenstelling van de Rode Lijst Nederlandse zoogdieren op stapel. De VZZ had in Utrecht eigen kantoorruimte gehuurd en ging verplichtingen aan, die bij mislukking ernstige financiële consequenties voor de vereniging konden hebben. Het was daardoor ook de start van de discussie, of de extern gefinancierde verplichtingen niet in een aparte rechtspersoon moesten worden ondergebracht. Een discussie die wellicht dit jaar pas zal worden afgerond.

Fons had, in zijn functie van bestuurslid van de KNNV, de besluitvorming daar over de verzelfstandiging van de KNNV-uitgeverij meegemaakt en zijn ervaringen daarmee leken van belang te kunnen zijn voor de VZZ. Een nadeel was mogelijk dat Fons in Valkenswaard woonde, wat het bijwonen van avondvergaderingen in Utrecht bezwaarlijk maakte. Daartegenover stond dat Valkenswaard dicht bij de Belgische grens ligt en dat een geboren en getogen Brabander wellicht een goede brugfunctie kon vervullen tussen het bestuur en de activiteiten in Vlaanderen. De afstand Valkenswaard-Utrecht bleek inderdaad een handicap en Fons moest de vaak uitlopende vergaderingen veelal vroegtijdig verlaten, maar hij liet nimmer verstek gaan. Het illustreerde zijn hoge mate van plichtsgetrouwheid. Dat hij geen grote rol kon spelen m.b.t. de activiteiten in Vlaanderen, kon hij niet helpen. Later heeft hij zijn contacten verlegd naar de Vleermuiswerkgroep - vleermuizen hadden altijd al zijn bijzondere aandacht - en de Werkgroep Zoogdierbescherming.

Fons hechtte veel belang aan duidelijke, vastgelegde structuren. Hij werd dan ook al direct betrokken bij de herziening van de statuten van de VZZ. Van hem was ook het idee om een jaarboekje uit te geven. De uitvoering daarvan bleek een groot succes en met grote volharding heeft hij daarvan gedurende zijn hele bestuurstijd de redactie gevoerd. De laatste jaren werd hij daarin bijgestaan door Han Sluiter. De layout werd aanvankelijk verzorgd door Albert Oldenhof, later door Fons' zoon Michiel. Een algemene voorjaars-ledenvergadering zonder toegezonden Jaarboek is nu niet meer denkbaar.

Fons was een voorstander van duidelijke afspraken, waarvan hij verwachtte dat een ieder zich daar ook aan hield. Met betrekking tot de beide bladen Zoogdier en Lutra was hij dan ook een warm voorstander van redactiestatuten en -protocollen die er borg voor moesten staan dat de beide tijdschriften op tijd zouden verschijnen. Het tragische daarbij was dat hij in theorie groot gelijk had, maar dat in een vereniging waar heel veel drijft op de inzet van vrijwilligers, klussen makkelijker strak te plannen zijn dan volgens een strak schema uit te voeren. Fons had het daar, resultaatgericht als hij was, vaak moeilijk mee, wat soms tot haast onoplosbare conflicten leidde. Fons trok zich dat erg aan, want hij was ook een

erg gevoelig en kwetsbaar mens. De laatste jaren van zijn bestuursperiode leed Fons aan prostaatkanker. Hij maakte daar geen geheim van en deed, desgevraagd, uitgebreid verslag van het verloop van zijn ziekte en zijn reageren op de medicaties. Hoewel zijn energie afnam, ging hij onverdroten door met zijn werk. Zijn emotionele gevoelens dekte hij af met een flinke laag rationalisatie. Alleen zijn zorg over zijn vrouw Netty, die door een auto-ongeluk zo afhankelijk van zijn zorgen was geworden, liet hij doorklinken. Voor Fons kwam zijn sterven niet onverwacht. Hij regelde zoveel mogelijk zijn afscheid van zijn aardse leven, waarbij ook het opzeggen van zijn lidmaatschap van de VZZ hoorde. We verloren in hem een heel betrokken lid.

Sim Broekhuizen

Lidmaatschap voor het leven

In plaats van een gewoon lidmaatschap kunt u ook lid voor het leven worden. Door een eenmalige storting van 680,67 Euro is dit eenvoudig te realiseren. Leden die al tien of meer jaar lid zijn kunnen een korting krijgen. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met het bureau van de VZZ. Het geld komt ten goede aan het Zoogdierfonds.

Eikelmuisweekeind 2003 17, 18 en 19 oktober

In dit najaar heeft de VZZ twee veldweekeinden gepland, waarin de eikelmuis centraal staat; het tweede weekeind staat gepland in oktober.
Zoals bekend komt de eikelmuis van oudsher in Nederland alleen in Zuid-Limburg voor. Sinds een aantal jaren zijn er echter ook meldingen van eikelmuizen uit Zeeuws-Vlaanderen, waar de soort zich vanuit het gebied rond De Panne (België) schijnt te hebben gevestigd.

In tegenstelling tot Zeeuws-Vlaanderen, waar de eikelmuis zich dus schijnt uit te breiden, is de situatie in Zuid-Limburg onzeker. De laatste tien/vijftien jaar zijn er steeds minder meldingen van eikelmuizen en de provincie Limburg heeft dan ook besloten dat onderzoek naar het voorkomen van eikelmuizen gewenst is, ten einde een beschermingsplan voor de soort te kunnen opstellen. De VZZ is gevraagd het project 'De bescherming van de eikelmuis in Limburg' uit te voeren, dat uiteindelijk de vragen: "Waar komt de eikelmuis voor in Limburg?" en "Op welke manier valt de eikelmuis te beschermen?" moet gaan beantwoorden. In het kader van dit project is in een vijftal gebieden een groot aantal eikelmuiskasten (aangepaste vogelnestkasten) opgehangen, die volgens een bepaald schema gecontroleerd worden.

Als aanvulling op dit onderzoek wil de VZZ, naast de controle van de eikelmuiskasten, ook eikelmuizen in andere gebieden proberen aan te tonen. Uit delen van het Savelsbos, rond Cadier en Keer en uit gebieden langs de Geul, etc, zijn uit het verleden waarnemingen van eikelmuizen bekend. Een aantal van deze gebieden is geselecteerd, om met behulp van meerdere methoden op eikelmuizen te 'inventariseren': inloopvallen, haarvallen, loopsporen, vraatsporen, geluid, etc.

Voor het weekeind hebben we ruimte voor maximaal 20 personen (uitbreiding is eventueel mogelijk door extra mensen te laten kamperen). Standplaats is Sint Geertruid, waar geslapen en gegeten wordt in een zogenaamde 'groepsaccomodatie', voorzien van woonkamer, keuken, bedden en badkamer met douche, toilet en wastafels. Accommodatiekosten per persoon voor het hele weekeind (uitgaande van 20 personen): 19.40 euro. Eten en drinken wordt centraal geregeld; kosten worden hoofdelijk omgeslagen.

Algemene Ledenvergadering

De volgende algemene ledenvergadering wordt gehouden op 22 november.
Prominent op de agenda zal de structuur van de vereniging en de relatie met het bureau staan. Nadere informatie volgt, maar zet de datum vast in uw agenda.

Iedereen die zin heeft om met ons mee het veld in te gaan om eikelmuizen te vinden, willen we graag uitnodigen zich op te geven bij:

Dick Bekker
VZZ
Oude Kraan 8
6811 LJ Arnhem
026-3705318/3704301
dick.bekker@vzz.nl

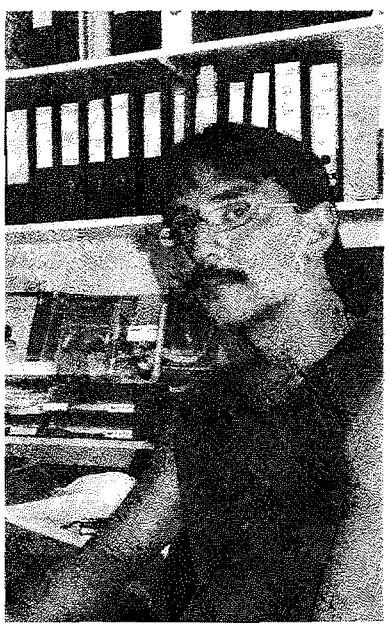
of

Walther van der Coelen
IKL
Postbus 154
6040 AD Roermond
0475-386430/386442
w.vandercoelen@ikl-limburg.nl

Internationaal beversymposium in Nederland

Van 13 tot en met 15 oktober 2003 wordt in Arnhem het derde Europese beversymposium gehouden. Dit symposium is tevens het tweede Euro-Amerikaanse beversymposium. In drie dagen tijd passeren allerlei beverzaken de revue. Er worden onder andere praatjes gehouden over de invloed van de bever op ecosystemen, monitoring en management van beverpopulaties en dieetkeuze van bevers. Daarnaast zullen enkele tientallen posters worden opgesteld waarop onder andere wordt weergegeven hoe het met de populaties in de verschillende landen is gesteld. Inmiddels hebben zich 105 deelnemers opgegeven uit 22 landen.
Op de website van de VZZ staat meer over het symposium: www.vzz.nl/beaversymposium. Belangstelenden voor deelname kunnen zich opgeven bij v.dijkstra@vzz.nl.

Steve Geelhoed

Regelmatig stellen nieuwe medewerkers bij het VZZ-bureau zich in Zoogdier aan u voor. Deze keer is het de beurt aan iemand met een bijzondere band met ons blad.
Steve Geelhoed is sinds 18 augustus in dienst van de VZZ. Hij houdt zich één dag per week bezig met de eindredactie van Zoogdier. Daarnaast zal hij inzetbaar zijn voor de redactie van Lutra.
De overige dagen van de week is hij o.a. eindredacteur van Atlantic Seabirds, het tijdschrift van de Nederlandse Zeevogelgroep en The Seabirdgroup uit Groot-Brittannië, en redactielid van Fitis, het blad van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland. Deze werkzaamheden als vrijwilliger zijn prima te combineren met activiteiten voor zijn eigen onderzoeksbureau BFO Bureau Fauna Onderzoek.

"Ik ben in 1990 afgestudeerd als milieuhygienicus aan de Landbouwuniversiteit Wageningen, met afstudeerrichtingen Natuurbeheer en Dieroecologie. Na mijn studie heb ik gewerkt bij verschillende 'groene' onderzoeksafdelingen van de waterleidingbedrijven in de duinen tussen Noordwijk en Schoorl. De laatste in de reeks was het PWN, waar ik betrokken was bij een grootschalig onderzoeksproject naar de ecologie van de vos in het Noordhollands Duinreservaat. Drie interessante jaren, waarin mij veel duidelijk werd over het wankele evenwicht tussen vossen, onderzoekers en hun omgeving. Tijdens de eindfase van dit project heeft een aantal vossenonderzoekers de stap gezet om eigen baas te worden. Heerlijk die zelfstandigheid, flexibele werktijden, etc., etc."
"Het blijft een leuke uitdaging om ondanks (verstreken) deadlines, wijzigingen op het laatste moment en andere ongemakken een goed ogend en lezenswaardig tijdschrift te laten verschijnen. Een inhoudelijk interessant Zoogdier moet met bijdragen van al die zoogdiermensen in Nederland én België de komende jaren toch zeker lukken."

AGENDA

22 - 29 augustus 2004

XIIIth International Bat Research Conference
Mikolajki, Polen
Info:
wieslawb@robal.miiz.waw.pl
Voertaal: Engels

13 -15 oktober 2003

Internationaal beversymposium
info onder Verenigingsnieuws

17, 18 en 19 oktober

Eikelmuisweekeind 2003
info onder Verenigingsnieuws

28 en 29 November 2003

Roads and Mammals
London Zoo Meeting rooms
Georganiseerd door:
The Mammal Society
The Highways Agency
Info: Dr. Richard Shore,
Conference Secretary,
CEH Monks Wood,
Abbots Ripton,
Huntingdon,
Cambs. PE28 2LS.

Tel: 01487 772501
Fax: 01487 773467
e-mail: rfs@ceh.ac.uk

9th International Conference on rodent biology
'Rodens et Spatium'
12 - 17 Juli 2004
Lublin, Polen
Info:
www.ekolublin.pl/rodens

Uit het bestuur

Vlak na Pinksteren ontving het bestuur het droeve bericht van het overlijden van ons oud-bestuurslid Fons Smulders. In zijn lange bestuursperiode (1993-2002) heeft Fons op vele manieren bijgedragen aan het welzijn van de VZZ, Met name het Jaarboek was bij hem in zeer goede handen. Door zijn toewijding werd elk jaar voor iedereen weer duidelijk hoe divers en actief de VZZ is. Met het wegvallen van Fons heeft de VZZ een gewaardeerd lid verloren.

Één van de activiteiten waar bureau en bestuur al enige tijd bij betrokken zijn is de 'Verspreidingsatlas Limburg'. Het Natuurhistorisch Genootschap Limburg (NHGL) heeft de VZZ gevraagd samen te werken aan dit project. Het boek zal passen in een reeks van atlassen van Limburg. De Provincie Limburg en Natuurmonumenten hebben een subsidie toegezegd waarmee het grootste deel van de begroting is gedekt. Andere beheerders zijn of worden benaderd voor steun. Samen met het NHGL wordt nu gezocht naar een projectcoördinator.

Minder goed nieuws is dat het project 'Zoogdieren van Bulgarije' niet is gehonoreerd door de beoordelingscommissie van het ministerie van LNV. Het project is als zeer relevant beoordeeld en scoorde ook goed door de gekozen opzet (veel kennisuitwisseling met Bulgaarse partijen). Echter op organisatorische overwegingen (kleine vereniging en groot project) is het project uiteindelijk afgewezen. Bestuur en bureau zullen zich beraden of we dit soort projecten ook anders kunnen uitvoeren. Er wordt gezocht naar andere fondsen. De goede contacten tussen onze Veldwerkgroep en de Bulgaren maken dat de kennisuitwisseling informeel gewoon doorgaat.

Wel verheugend zijn de ontwikkelingen rond de betaalde aanvragen naar verspreidingsgegevens via het Natuurloket. Met het inwerkingtreden van de Habitatrichtlijn en de nieuwe Flora- en faunawet zijn initiatiefnemers verplicht na te (laten) gaan welke beschermde organismen op hun planlocatie voorkomen. Dit leidde in 2002 voor de VZZ tot ongeveer 50 aanvragen en inventarisatie-opdrachten. Dit aantal is nu reeds overschreden en een verdubbeling van het aantal van vorig jaar wordt verwacht.

Opvallend is dat de opdrachten om lanen en huizen te inventariseren (vleermuizen en marters) vooral toenemen. Voorlichting en educatie door onze leden en onze projecten beginnen te werken.

Namens het bestuur, R. van Apeldoorn

Sluitingsdata
Artikelen, waarnemingen en korte berichten zijn erg welkom op het redactie-adres.

Sluitingsdata kopij:
nummer 4: 1 oktober 2003
nummer 1: 1 januari 2004

Adressen

VZZ-Bureau en ledenadministratie en redactie:
Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, Tel. 026-3705318, fax 026-3704038, E-mail: zoogdier@vzz.nl
Website www.vzz.nl

Veldwerkgroep Nederland:
Eric Thomassen, Middelstegracht 28, 2312 TX Leiden, Tel. 071-5127761,
E-mail: ericthomassen@hetnet.nl

Materiaaldepot Veldwerkgroep:
Menno Haakma, E-mail: mshaakma@hetnet.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN-VZZ):
Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem,
E-mail: vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl

Informatiepunt Zeezoogdieren:
Marjan Addink, Naturalis, Postbus 9517, 2300 RA Leiden, E-mail: addink@nnm.nl

Boommarterwerkgroep Nederland:
Ben van den Horn, Celsiusstraat 4, 3817 XG Amersfoort, Tel. 033-4625970 (p),
E-mail: belise@freeler.nl

Beverwerkgroep:
Annemarieke van der Sluijs, Niemeijerstraat 18, 6701 CS Wageningen, Tel. 0317-413513 (p),
E-mail: jeroen-annemarieke@wanadoo.nl (p)
a.vandersluijs@vzz.nl (w)

Zoogdierwerkgroep Overijssel:
Nico Driessen, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle, Tel. 038-4217166,
E-mail: driessen@natuurmilieu.nl

Medewerker Zoogdier in België:
Dirk Criel, Zottegemstraat 2, 9688 Maarkedal, 055-456610 (B)

Natuurpunt
Kardinaal Mercierplein 1, 2800 Mechelen,
Tel. 015-297216, www.natuurpunt.be.
Contactpersoon Zoogdieren en Vleermuizen
Sven Verkem

Aanwijzingen voor auteurs

Artikelen dienen populair-wetenschappelijk van aard te zijn en niet elders gepubliceerd. De voorkeur gaat uit naar stukken over de (in het wild levende) zoogdieren van de Benelux. Ook korte mededelingen en bijzondere waarnemingen zijn welkom. Tekst zonder opmaak aanleveren op diskette of per e-mail (redactie.zoogdier@vzz.nl). Zorg voor ruim illustratie-materiaal, maar houd dit gescheiden van de rest. In geval er copyright op de illustraties berust moet de auteur toestemming hebben voor het gebruik ervan. Beperk het aantal literatuurverwijzingen tot enkele essentiële. Per artikel kan van slechts één auteur het adres vermeld worden, van de overigen alleen de naam. Met vragen over inhoud en/of vorm kunt u altijd contact opnemen met de redactie (voor adressen zie colofon).

Volgende ALV
22 november 2003

Broodroof

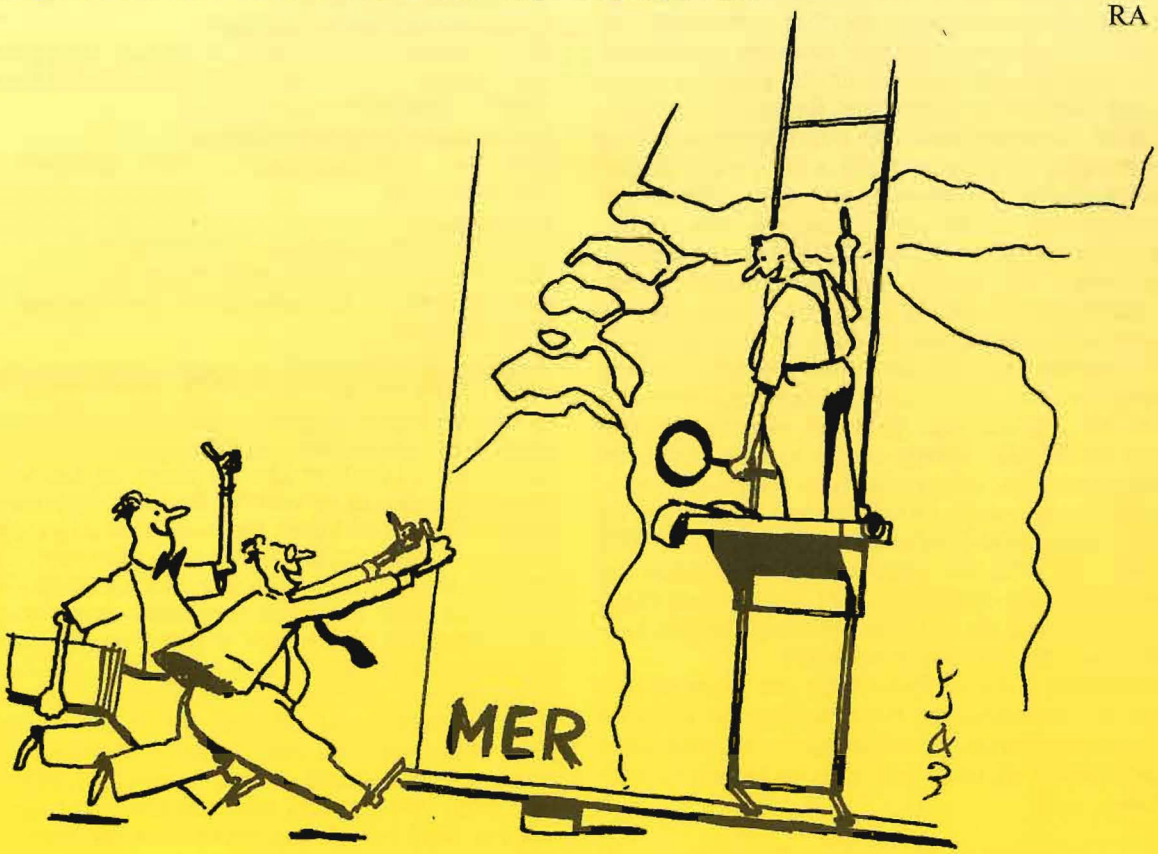
Zo'n 10- 15 jaar geleden heerste er nog grote werkloosheid onder ecologen. Er was geen werk voor hen. Feitelijk is dat nog zo, maar ze hebben hun eigen werk gecreëerd. Zonder ecologen zou de wereld er naar mijn idee niet meer of minder om zijn. Kortom, ecologie een overbodige studie.

Een jaar of tien geleden is de mer uitgevonden. Ecologische waarden werden betrokken in planologische beslissingen. Veel ecologen gooiden zich op "inventariseren en rapporten schrijven". Vervolgens werd de bulldozer gestart en de planologische beslissing gerealiseerd. Inmiddels is reeds 9% van Nederland omgetoverd tot verhard oppervlak. In Vlaanderen zal het wel niet veel anders zijn.

Dat dit rapporten schrijven eindig is (nog 91% te gaan), kan iedereen aan zijn theewater voelen, zelfs ecologen. Werkloosheid ligt alweer in het verschiet. Een deel van die ecologen heeft zich daarom op natuurgebieden gericht. Hun recept: inventariseren, harken en wieden en vervolgens het ontbrekende terugplaatsen (met name bevers zijn erg populair geworden). Tussentijds natuurlijk stapels rapporten produceren en alles goed monitoren. Het klinkt als eindeloos werk. Een nieuwe gouden kans met uitstekend toekomstperspectief.

Groot was dan ook de verontwaardiging toen enkele Vlamingen zomaar een lading bevers in de Dijle kieperden. Jarenlang werkgelegen voor ecologen in een klap verdampt. Denk eens aan al die plannen, die niet meer gemaakt hoeven te worden of aan alle niet verzamelde monitoringsgegevens, die niet uitgewerkt kunnen worden. Alom verontwaardiging dus. Niet ecologisch begeleide bevers veroveren Vlaanderen. Weg werkgelegenheid.

RA

Zoogdier, voor de broodnodige ecologische begeleiding

Zoogdier is het meest informatieve zoogdierenblad in de Benelux en verschijnt elk kwartaal.

Word lid van de VZZ inclusief Zoogdier, of inclusief Zoogdier en Lutra voor € 15,00 respectievelijk € 25,00 voor 2003.

Schrijf naar de VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ te Arnhem of naar zoogdier@vzz.nl of bel naar +31 (0)26 3705318.